

**Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Jog-és Államtudományi Kar
Magánjogi Intézet**

**A tulajdonjog védelme az Alkotmánybíróság
ítélkezési gyakorlatában**

SZAKDOLGOZAT

**Készítette: Csonka Balázs
V. évfolyam**

Konzulens: Dr. Lábady Tamás

BUDAPEST 2004

Bevezetés

„A szorgalomnak két hatalmas rugója van: szabadság és tulajdon. Két hatalmas ösztön ad a polgárnak erőt s lelkesedést a hon védelmében, s e két ösztön: szabadság és tulajdon. Csak két erő köti biztosan a népet a honhoz és törvényhez, s e két varázserő: szabadság és tulajdon.”

/Deák Ferenc/

A tulajdonjog mindig a jogi gondolkodás központi kérdése volt, egyrészt, mert kiemelkedő fontosságú társadalmi és gazdasági intézmény, másrészt, mert az emberi jogi elméletek kialakulása óta az egyik legfontosabb alapjog. Az Alkotmánybíróság létrejötte óta számos nagy jelentőségű ügyben kellett, hogy állást foglaljon a tulajdonjoggal kapcsolatban. Ezek egy része a politikai érdeklődés homlokterében állt (például a kárpótlás folyamata vagy az ún. Bokros-csomag), más esetekben viszont egy jelentéktelennek látszó ügy adott lehetőséget valamely alapvető elv megfogalmazására.

Az Alkotmánybírósággal szembeni kihívás hatalmas volt. Nyilvánvaló volt ugyanis, hogy a szocialista társadalmi rend tulajdoni koncepciója nem sok fogódzót kínál a piacgazdaság problémáinak megoldására. Ugyanakkor csakhamar az is nyilvánvalóvá vált, hogy a „klasszikus” tulajdoni felfogás sem alkalmazható maradéktalanul. Sólyom László mutat rá a problémára: „A kérdés objektív megfogalmazása így hangzik: miféle polgári jogot művel az Alkotmánybíróság?”¹ Vajon nem éled-e fel az az igény, hogy a XIX. század elejének cizelláltan kidolgozott polgári joga érvényesüljön? „Hiszen nem az volt-e egy nemzedék gondolkodási modellje, hogy a polgári jog változásait mindig a klasszikus modellhez mérje, nem volt-e minden összehasonlító vizsgálódás tárgya is a ’klasszikus struktúra felbomlása’?”²

Ahhoz, hogy a kérdést megválaszolhassuk, szükségesnek látszik egy rövid elméleti bevezető, melyben az egymással versengő, de egymást sokszor kiegészítő tulajdoni

---

¹ Sólyom 1994, 99.

² Uo.

elméleteket mutatom be, valamint azok pozitív jogi megjelenését alkotmányjog és polgári jog kölcsönhatásában. Az alkotmánybíróági határozatok nagy száma miatt természetesen nem kerülhet sor azok kimerítő elemzésére, ezért arra törekedtem, hogy a legfontosabb elvek és mércék kialakulását vizsgáljam. Tematikusan két csoportba oszthatók ezek a határozatok. Az egyik a tulajdoni rendszerváltással közvetlen kapcsolatban álló kérdések köre, a kárpótlás mellett ide sorolom a tulajdonformák egyenlőségének kérdését valamint a gazdaságba való állami beavatkozás kívánatos fokának meghatározását. A másik fejezet a polgári jogtól különböző alkotmányos tulajdoni koncepció kialakulása. Ennek részei – a védett jogosultságok köre illetve a tulajdonhoz való jog korlátai – azonban csak viszonylagosan különíthetők el, hiszen a védett kör kiterjesztése és a védelem relativizálódása párhuzamos, egymással szorosan összefüggő jelenségek.

A magyar alkotmánybíróági gyakorlat ismertetése mellett bemutatom az alapvető német döntéseket is, egyrészt, mert azok számos tekintetben a kialakuló hazai koncepció mintájául szolgáltak, másrészt, mert a német jogirodalom a hazainál jóval nagyobb terjedelemben foglalkozik ezen döntések értékelésével, vitatásával, és sok gondolat hasznosíthatónak tűnik.

I. A tulajdonjog alkotmányos védelmének jelentősége és történeti fejlődése

A szocializmus kudarca után Kelet- és Közép- Európában a jogállamiság megvalósítása lett az elsődleges társadalmi feladat. A jogállamiság (Rechtsstaat) különféle elméleteinek előzménye Kant gondolata a polgári állapotról, amit a német filozófus három tényező együttes megvalósulásában látott: a társadalom minden tagjának szabadsága, egyenlősége valamint önállósága, autonómiája. Az utóbbi tényezőhöz pedig a „természetes” feltételek mellett (ne legyen nő vagy gyerek) az szükséges, hogy a polgár „a maga ura (sui iuris) legyen, tehát rendelkezzen tulajdonnal, ami őt eltartja”, azaz a szó tulajdonképpeni értelmében senkinek se szolgáljon.³

Kant tehát szabadság és tulajdon szoros kapcsolatára hívja fel a figyelmet, s ez az összefüggés a mai alkotmánybíróági joggyakorlat központi kérdése is. Kant után majd két évszázaddal a német Szövetségi Alkotmánybíróság a következőképpen fogalmaz egyik határozatában („Deichurteil”): a tulajdonhoz való jog „szoros belső összefüggésben áll a személyes szabadság biztosításával”, és „feladata az alapjogok rendszerében az, hogy az alapjog hordozójának szabad mozgásteret biztosítson a vagyoni szférában, a magánkezdeményezés alapján életének felelős alakítását lehetővé téve számára”.⁴ Szintén ezt az elvet érvényesíti a magyar alkotmánybíróság ítélezési gyakorlatában, miszerint „az Alkotmány a tulajdonjogot mint az egyéni cselekvési autonómia hagyományos anyagi alapját részesíti alapjogi védelemben”.⁵

1. Hobbes és Locke elmélete

Szabadság és tulajdon összekapcsolása és garanciális funkciója a XVIII. század végi észak-amerikai és francia deklarációkban jelenik meg először, elméleti megalapozása azonban a XVII. századra tehető, amikor is Thomas Hobbes és John Locke máig ható,

---

³ Kant 1913, 87-93.

⁴ BverfGE 24, 367 (389)

⁵ 64/1993.(XII.22.) AB határozat

egymással ellentétes tulajdoni koncepcióját kidolgozta. Hobbesnál a társadalmi szerződés megkötése előtt minden embernek joga volt minden dologra, ami szükségképpen vezetett háborúhoz (*bellum omnium contra omnes*). A szuverén hatalom feladata ezért a béke biztosítása lesz, mégpedig azáltal, hogy meghatározza a „*meum et tuum*” szabályait, azaz a tulajdoni rendet. Így az alattvalók tulajdonjoga csak a többi alattvaló beavatkozását zárja ki, de a szuverénét nem. Hobbes szerint egy olyan abszolút tulajdonjog, mely a szuverén rendelkezési jogával szemben is védelmet nyújt, a közösség megszűnéséhez, felbomlásához vezet.⁶

Locke szerint a tulajdon az ember lényegéhez tartozik, ezért már a természeti állapotban kialakul. Minden ember tulajdonosa ugyanis saját személyének, cselekedeteinek és munkájának. Azzal tehát, hogy az ember valamit kimozdít természetes állapotából, munkájával vegyíti, valami sajátot fűz hozzá, ezzel saját tulajdonává teszi. A tulajdon keletkezése az emberi munkára vezethető vissza, Isten a világot a dolgozóknak, szorgalmasoknak adta. Kezdetben mindenki csak annyi tulajdont szerezhetett, amennyit saját munkájával hozott létre, illetve, amennyit értelmesen fel tud használni, a pénz mint nem romlandó dolog bevezetésével azonban lehetőség nyílik a tulajdon felhalmozására. Locke így igazolni tudja a tulajdon egyenlőtlen eloszlását a társadalomban. Az így létrejött tulajdon védelme érdekében szükséges a társadalmi szerződés megkötése. A tulajdon ezáltal a politikai közösség célja, egyben a politikai hatalom korlátja is, hozzájárulása nélkül senki sem fosztható meg tulajdonától. Szemléletes példával mutatja be Locke, hogy a tábornok halálra ítélteti ugyan a katonát, de egyetlen fillért sem vehet el vagyonából.⁷

Locke tehát az egyén szabadságának védelme érdekében lép fel, elméletének következményei azonban mégsem egyértelműek minden tekintetben. Feltehető a kérdés, hogy – amennyiben az állam feladata a tulajdon védelme – mi lesz azokkal, akik nem rendelkeznek tulajdonnal. Milyen jogaik vannak, tagjai lehetnek-e egyáltalán a politikai közösségnek? A locke-i teória „a tulajdon szuverenitását” teremti meg. Rittstieg szerint Locke minden ember szabadságából és egyenlőségéből kiindulva egy olyan politikai filozófiát hozott létre, amely az elkövetkező évszázadokban milliók nyomorának és szolgaságának igazolásához járult hozzá. Szerinte Hobbes elmélete jóval realiztikusabb, sőt emberibb azáltal, hogy az egyre korlátlanabbá váló tulajdont és a tulajdonosokat egy szuverén hatalom alá rendeli,

---

⁶ Hobbes 1996, 210, 276.

⁷ Locke 1977, 288. és köv.

amelynek feladatává teszi a szegényekről való gondoskodást.⁸ Természetesen az egyes szerzők értékelése különböző lehet attól függően, hogy a tulajdonra mint az ember szabadságának alapjára és biztosítékára tekintenek, vagy azt éppen az ember kizsákmányolása okának tartják. Az mindenesetre tény, hogy Locke a liberális tulajdoni felfogás híve, Hobbes pedig az állami beavatkozást követelők számára szolgál hivatkozási alapul, gyakran a történelmi háttér figyelembe vétele nélkül. Nem szabad ugyanis elfelejtenünk, hogy ezek az elméletek az ipari társadalom, a piacgazdaság kialakulása előtt születtek. Különösen John Locke-ot idézik az alkotmányjogi vitákban mint egy kortársat.⁹

2. Francia és amerikai fejlődés a XVIII-XIX. század fordulóján

Az itt bemutatott elméletekben - és általában a XVII-XVIII. századi Angliában - a tulajdon sajátosan széles körű értelmezése volt elfogadott: a tulajdon fogalmába beletartozónak tekintették a fizikai vagyontárgyakon fennálló jogon kívül az élethez és a szabadsághoz való jogot is. Ez a gondolat ölt testet az amerikai Bill of Rights 5. cikkében: életet, szabadságot vagy vagyont sújtó ítéleteket csak a törvénynek megfelelő eljárás alapján lehet kimondani. Az angol gyarmattartó hatalom elleni küzdelem keretében jelent meg Észak-Amerikában a tulajdonhoz való jog követelménye.¹⁰ A kolóniák harca lényegében a tulajdonjogokért folytatott harc volt, ugyanis ezeket az angol parlament által fenyegetve érezték. A Függetlenségi Nyilatkozat is a tulajdon védelmének dokumentuma, még akkor is, ha a locke-i élet-szabadság-tulajdon „szentháromsága” helyett Jefferson életről, szabadságról és boldogságról (life, liberty and the pursuit of happiness) beszél. Az amerikaiak ugyanis soha nem rejtették véka alá meggyőződésüket, miszerint az ember akkor lehet boldog, ha el van látva anyagi javakkal, ha tulajdont szerezhet és azt élvezheti.¹¹

Ugyanez a koncepció figyelhető meg az ember és polgár jogainak francia deklarációjában, melynek 2. cikke szerint „minden politikai társulás célja az ember természetes és elidegeníthetetlen jogainak megőrzése. E jogok: a szabadság, a tulajdon, a biztonság és az elnyomással szemben való ellenállás”. A francia deklaráció

---

⁸ Rittstieg 1975, 85.

⁹ Harmathy 1989, 217.; Rittstieg 1975, 61.

¹⁰ Dietze 1976, 14.

¹¹ Dietze 1976, 15.

azonban nem rendelkezett gyakorlatban alkalmazható, jogvédelmet biztosító jelleggel, megmaradt kinyilatkoztatásnak.¹² A tulajdonjog részletes szabályozását a Code Civil nyújtotta. Híres 544. cikke szerint a tulajdonjog a lehető legteljesebb (le plus absolu) használati és élvezeti jogot jelenti a dolog felett. A megfogalmazás konkrét politikai célja az új tulajdonosok biztonságérzetének növelése (Napoleon kívánságára), ugyanakkor a XIX. századi liberális tulajdonfogalom klasszikus megfogalmazása.

3. A tulajdonjog védelme a német fejlődésben

Eltérően alakult a tulajdonjog szerepe a német alkotmányfejlődésben. Az 1849. évi frankfurti alkotmány a tulajdonjogot a személyes szabadságtól elválasztva, más gazdasági kérdésekkel együtt tárgyalja. Ezeket a rendelkezéseket az új gazdasági rend alapjának lerakása érdekében tett lépésnek lehet tekinteni, azaz többnek, mint a tulajdon és szabadság joga deklarálásának. Az 1850. évi porosz alkotmány 9. cikkében kimondta ugyan, hogy „a tulajdon sérthetetlen”, ez azonban nem a törvényhozóval szembeni garancia volt, hanem a feudális viszonyok felszámolását szolgálta. A parlament széles jogkörrel rendelkezett a tulajdonjog korlátozására, garanciát nyújtott azonban a választójogi szabályozás, mely vagyoni cenzussal biztosította, hogy a tulajdonosok érdekei kellő súllyal képviseltessenek a jogalkotásban.

A weimari alkotmány a frankfurtihoz hasonlóan a szabadságjogoktól elkülönítve, önálló fejezetben (Das Wirtschaftsleben) szabályozta a gazdasági kérdéseket. Kimondta, hogy a tulajdon kötelez, kisajátítás esetén a bíróságok hatásköre a kártalanítás összegére vonatkozó vitákra terjedt ki, birodalmi törvény azonban kizárhatta a kártalanítást. Ebben az időben a tulajdonhoz való jog még nem volt tényleges alapjog, a tulajdonjognak csak a vagyoni oldala volt releváns a joggyakorlat számára.¹³ A bíróságok nem tudtak védelmet biztosítani a kisajátításokkal szemben, csak annyit tehettek, hogy megfelelő kártalanítást igyekeztek biztosítani a tulajdonosoknak. Ez azonban „másodosztályú védelem”, a polgárok szabadsága a tűrj és számlázz (dulde und liquidiere) elvében merül ki. A

---

¹² Harmathy 1989, 220.

¹³ Böhmer 1988, 2562.

Reichsgericht így nem ismerte a szociálisan kötött tulajdont, pusztán a kisajátítást illetve a tulajdonosi autonómia korlátlanágát mint két végpontot.¹⁴

4. A tulajdonhoz való jog: szabadságjog vagy szociális jog?

Szintén a locke-i és a hobbesi elmélet közti választás eredménye, hogy a tulajdonhoz való jogot az emberi jogok melyik „generációjához” tartozónak tekintjük. Úgy tűnik, egyetértés mutatkozik a jogtudományban¹⁵, hogy a tulajdonhoz való jog a gazdasági, szociális, kulturális jogok közé tartozik, bár az indokok tekintetében némi bizonytalanság fedezhető fel. A második generációs jogok sajátosságai ugyanis (a XIX. század második felétől, a növekvő társadalmi feszültségek hatására alakultak ki, és az állam aktív beavatkozását igénylik) kevésbé érvényesek a tulajdonhoz való jogra, az ugyanis már az első deklarációkban megjelent, mégpedig a szabadsággal szoros összefüggésben. Jellemző, hogy a több egyetemen is kötelező alkotmányjogi tankönyv 1998-as kiadása – bár önálló fejezetben tárgyalja – a szabadságjogokhoz sorolja („A szabadságjogok katalógusa a tulajdonhoz való joggal és az ahhoz kapcsolódó öröklési joggal egészíthető ki”¹⁶), 2001-ben viszont már a gazdasági, szociális, kulturális jogok közt találjuk¹⁷. Kétségtelen, hogy az egyenlőség megvalósítását szolgáló szociális jogok megjelenése jelentősen átalakította a tulajdoni felfogást, a minden korlátozástól mentes tulajdon szentsége helyett szociálisan kötött tulajdont kialakítva.

5. Változások az alkotmányjogban és a polgári jogban

Ez az átalakulás fokozatosan ment végbe, mégpedig előbb az alkotmányjogban, s csak aztán a polgári jogban. A tudomány és a joggyakorlat ugyanis sokáig arra törekedett, hogy megőrizze a XIX. század elejének liberális tulajdoni koncepcióját, s a mind gyakoribbá váló korlátozásokat csak kivételeknek, a tulajdon fogalmától idegennek tekintették. Különösen így volt ez Németországban, ahol a BGB a XX.

---

¹⁴ Böhmer 1988, 2571.

¹⁵ Például: Sári 2001, 38.; Samu Mihály-Szilágyi Péter: *Jogbölcselet*. Budapest, 1998, 291.; Szalay László – Szentiványi Iván: *A gazdaság közjogi szabályai*. Aula, 1999, 10.

¹⁶ Kukorelli István (szerk.): *Alkotmánytan*. Budapest, 1998, 133.

¹⁷ Sári 2001, 38.

század elején a XIX. század eszméit kodifikálta. Sokkal „inkább gyümölcse, mint magja volt”¹⁸ a nagy jogi gondolkodásnak. Egy évtizeddel hatályba lépése előtt XIII. Leó Rerum Novarum kezdetű apostoli körlevele a magántulajdon tiszteletben tartása mellett annak kötöttségeit hangsúlyozza: „A magántulajdonjogot nem az állami, hanem a természetjog adja az egyeseknek. Tehát az államhatalom nem törölheti azt el, hanem csak mérsékelheti és a közjó követelményeivel megegyeztetheti”.¹⁹ Néhány évtizeddel később pedig a weimari alkotmány egyenesen kimondja: a tulajdon kötelez. A közjogi és a magánjogi szemlélet közötti különbségből eredő problémákat tovább fokozta a bonni alaptörvénynek a weimari alkotmányból átvett szabálya, ami szerint a tulajdon tartalmát és korlátait a törvények határozzák meg.²⁰ A joggyakorlat ezt a BGB 903.§-ára történő utalásként értelmezte, amely alapján a tulajdonos a dolgával tetszés szerint (nach Belieben) járhat el. Savigny klasszikus meghatározása a tulajdonjogról (egy személy korlátlan és kizárólagos uralma egy dolog felett)²¹ jogásznemzedékek gondolkozását határozta meg. Ezért keltett komoly felzúdulást a Szövetségi Alkotmánybíróság 1981-ben meghozott nevezetes döntése (Naßauskiesung)²², melyben – szemben a Bundesgerichtshof gyakorlatával – a testület kijelentette, hogy a törvényhozó az alkotmányos tulajdoni rend kialakításakor nem kötött egy a „dolog természetéből” adódó tulajdonfogalomhoz. A tulajdonos alkotmányjogi jogállásának meghatározásánál a polgári jog és a közjogi törvények egyenlő súllyal hatnak közre, tehát nem kizárólag a polgári jogi tulajdoni rend határozza meg az alkotmányos tulajdon tartalmát és korlátait.

Már a BGB megalkotásakor többen vitatták az abban foglalt liberális alapelvek helyességét, leghatározottabban Otto Gierke. Úgy vélte, hogy a német polgári törvénykönyv egyáltalán nem ismeri fel a magánjog szociális és erkölcsi hivatását, az nem több mint „paragrafusokba öntött pandektagyűjtemény”²³. Gierke szerint a tulajdonjog is emberek közti viszony, nem pedig egy izolált egyéni akarat és egy akarat nélküli tárgy kapcsolata. Márpedig, ahol ember és ember áll egymással szemben, ott kizárt a kötelességtől mentes uralom. „Magánjogunk vagy szociális lesz

---

¹⁸ Wieacker 1996, 478.

¹⁹ Rerum Novarum 50.

²⁰ Grundgesetz 14. cikk (1) A tulajdon és az öröklés biztosítva vannak. *Tartalmukat és korlátaikat a törvények határozzák meg.*

²¹ Idézi Rittstieg 1975, 205.

²² BVerfGE 58, 300

²³ Gierke 1889a 2.

vagy nem lesz” – jelenti ki határozottan.²⁴ A pandektisztika ellenfeleként a germán jogi elemek érvényesítéséért szállt síkra. Bár a BGB első javaslatával szembeni általános tiltakozás egy új bizottság létrehozását eredményezte, a Birodalmi Gyűlés által elfogadott törvény alapkoncepciójában nem tért el az 1889-es tervezettől.²⁵ A huszadik század harmincas éveiben Gierkéhez hasonló álláspontot fogalmazott meg Franz Wieacker.²⁶ Szerinte míg a politika és a közgazdaság kellőképpen alkalmazkodott a társadalmi változásokhoz, addig a polgári jogi tulajdonfogalomra azok nem voltak hatással. A jogtudományt az a lehetőség fenyegeti, hogy a dogmatika hagyományos módszereivel nem tudja megragadni a valóságot. A megoldást az nyújtaná, ha polgári jogot és közjogot nem mint két külön világot, mereven elválasztva vizsgálnánk, hiszen a polgári jog szabályai is a társadalmi rend részeként tételezettek. Néhány évtized fejleményeit látva állapíthatja meg a hatvanas években ugyanő, hogy az ingatlantulajdon szociális kötöttségei olyan fokot értek el, hogy azt egyetlen korábbi évszázadban sem viselte volna el az általános jogtudat, mára viszont teljesen elfogadottá váltak.²⁷

A tulajdonjogi felfogás így nemcsak az alkotmányjog, hanem a polgári jog területén is fokozatosan átalakul. Eörsi Gyula ezt a kétirányú változásként mutatja be.²⁸ Az egyik folyamat „kívülről” indul, és a tulajdon korlátozásainak erőteljes növekedését jelenti, a másik pedig „belülről” bomlasztja az egységes tulajdonkoncepciót. Eörsi szerint a megántulajdoni rend ellentmondásba kerül azokkal a viszonyokkal, amelyek egyre fokozottabban igénylik az egyes tulajdonosok szintjét meghaladó termelési, ellátási, fogyasztási folyamatok szervezését. Kényszeredett adaptációról beszél, ugyanis „burzsoá” társadalom a magántulajdon elvi alapjaihoz ragaszkodva igyekszik alkalmazkodni azokhoz a viszonyokhoz, amelyek túlhaladottá teszik ezeket az alapokat.

A tulajdonkorlátozások körében két fázist különböztet meg. Az első szakaszban a tulajdonjogot kívülről, annak lényegétől idegenül korlátozó közjogi szabályok jelennek meg. A fejlődés elengedhetetlen feltétele volt ugyanis gyárak, vasutak, utak építése. Kártalanítási kötelezettség mellett, törvényes alappal volt lehetőség a fenti célok szolgálatában kisajátításra. A második szakaszt a városrendezés, az építési

---

²⁴ Gierke 1889b 45.

²⁵ A BGB – szórványos – szociális elemeiről: Wieacker 1996, 480-483.

²⁶ Wieacker 1935, 19-23.

²⁷ Wieacker 1996, 553.

²⁸ Eörsi 225-232.

előírások és korlátozások tömege, majd a környezetvédelem, fogyasztóvédelem megjelenése jelzi. Ennek hatására a tulajdonjog korlátai megszűnnek külső korlátok lenni, a kötelezettség a tulajdon fogalmi elemévé, immanens tartalmává lesz. „A tulajdonjog tartalma többé nem a legabszolútabb, hanem azt a törvény szabja meg, vagyis már nem a *korlátlan* tulajdonjog a természetjogi eredetű, hanem csupán a magántulajdon *intézménye*.”²⁹

A változások másik fő iránya az egységes tulajdoni koncepció felbomlása. A római jogi tulajdonfogalom ugyanis a maga birtoklás-használat-rendelkezés triászával „kispolgárian vagy kisbirtokosian korlátoltta vált a nagy monopóliumok világában”, annak központi szerepe legfeljebb a fogyasztási javaknál van meg. Wolfgang Friedmann ezért úgy véli, hogy a kontinentális jogrendszerekben is fokozatosan érvényesül az a felfogás, amely a common law-ban mindig is a tulajdonfogalom alapja volt, amely szerint a tulajdon nem korlátozódik „dolgok bírására”, hanem magába foglalja a legitim gazdasági érdekek és várakozások teljes körét.³⁰ A tulajdonjog valójában jogosultságok kötege.³¹

Ebben a folyamatban alkotmányjog és polgári jog kölcsönös egymásra hatását figyelhetjük meg. Az alkotmány rendelkezései két szempontból is jelentősek a magánjogra. Egyrészt a tulajdonhoz való jog garantálásával a magánjog alapjait erősítik meg, másrészt viszont – a szociális kötöttségek hangsúlyozásával – a magánjog fejlődésének ösztönzőjévé váltak befolyásolva mind a törvényhozást, mind a bírósági gyakorlatot.³² Éppen e kettős hatás miatt oldódhat fel az Eörsi által említett ellentmondás a tulajdonjog elvi alapjai és a gyakorlat igényei között.³³

6. A tulajdonvédelem paradoxona

Történeti szempontból már érintettem azt a két szorosan összefüggő kérdést, melyek a tulajdonvédelem mai dogmatikájának is központi kérdései. Az első a

---

²⁹ Eörsi 226.

³⁰ Wolfgang Friedmann: *Recht und sozialer Wandel*. Frankfurt am Main, 1969, 98.

³¹ Eörsi szerint ez nem jelenti a common law „győzelmét” a kontinentális jogok felett, mert a common law tulajdonelmélete korábbi, mint a kontinentális szemlélet. A feudális osztott tulajdon egységes áru-magántulajdonnak adja át a helyét, ez pedig ismét részjogosultságokra töredezik, de ez nem vezet vissza a kiindulópontoz. Eörsi 229. és 232.

³² Karl Larenz: *Allgemeiner Teil des deutschen Bürgerlichen Rechts*. München, 1980, 74.

³³ Ugyanígy Vörös 1995, 154.

„tulajdonvédelem paradoxona”³⁴, ami azt jelenti, hogy a tulajdonhoz való jog gyakorlása feltételezi, hogy az egyénnek a jog által meghatározott tartalommal elismert vagyoni joga van, szemben például a véleménynyilvánítás szabadságával, mely a normaalkotó rendelkezése nélkül is gyakorolható. Ez azt eredményezi, hogy a jogot úgy kell a törvényalkotóval szemben megvédeni, hogy annak tartalmát maga a törvényhozó jogosult meghatározni (Németországban az alkotmány kifejezett rendelkezése alapján). Fritz Baur szerint ez egy ördögi körhöz vezet, hiszen a törvények alkotmányosságát a tulajdon tartalmát meghatározó – szintén „egyszerű” – törvényekhez kell mérni.³⁵ Ehhez kapcsolódik az alkotmányjognak az az igénye, hogy autonóm módon, a többi jogágtól függetlenül határozza meg a saját fogalmait, hiszen ez alapvető feltétele annak, hogy az alkotmányos garanciákat a törvényhozóval szemben is érvényre lehessen juttatni. Ennek nyomán alakította ki a magyar Alkotmánybíróság is a polgári jogétól különböző alkotmányjogi tulajdoni koncepcióját.

---

³⁴ Sonnevend 2003, 641.

³⁵ Baur 1982, 1735.

II. A tulajdoni rendszerváltás kérdései

1. Előzmények

Magyarországon az alkotmányos rendszerváltozást megelőző jogi szabályozás a tulajdon alanyok szerinti megkülönböztetésére, illetve az ennek megfelelő preferenciákra épült. A minta természetesen a Szovjetunió volt. Az OSZSZK 1918. évi alkotmánya feladatként jelöli meg a kizsákmányolás megszüntetését. Az 1936. évi sztálini alkotmány a szocialista tulajdon védelmét az állampolgárok kötelességévé tette, deklarálta a termelőeszközök magántulajdonának megszűnését. Hazánkban az 1949. évi XX. törvény követte a szovjet alaptörvény rendelkezéseit: a magántulajdon és a magánkezdeményezés a köz érdekeit nem sértheti [8.§(2)], kifejezetten pedig csak a „munkával szerzett” tulajdont ismeri el és védi az Alkotmány. A „legmagasabb rendű” tulajdonnak a társadalmi tulajdon számított, amelynek két formája volt: az állami tulajdon (ebbe a termelési eszközök zöme tartozott) és a szövetkezeti tulajdon. Az állami tulajdon még ezen a megkülönböztetésen belül is különleges büntetőjogi védelemben részesült, az elbirtoklás szabályai mások voltak, mint az egyéb tulajdoni formák esetében. Ehhez képest már a szövetkezeti tulajdon is alacsonyabb rendű volt a „társadalmi értékessége” szerint, és a lehetséges tárgyai alapján korlátozottabb is. Az állami tulajdont egységesnek és oszthatatlannak tekintették. Az állami szervek, gazdálkodó szervezetek – vállalatok – rendelkezési joga az állami tulajdon felett történetileg változott, azonban végig viszonylagos maradt. A személyi tulajdon tárgyainak köre az újratemelést nem biztosító javakra terjedt ki, amelyek ilyen módon „kizsákmányolás forrásai” nem lehettek.³⁶ Ez a tulajdonelmélet természetesen tele volt belső ellentmondásokkal, az állami vállalatok jogosultságai, a kezelői jog, az oszthatatlan szövetkezeti tulajdon vagy éppen a személyi és a magántulajdon megkülönböztetése³⁷ mind-mind megoldhatatlan problémák elé állították a jogászokat.

Az új tulajdonviszonyokra való áttérés nem egyszerre és egycsapásra történt meg két nagyobb állomása volt. Az 1989. évi XXXI. törvény 9.§ (1) bekezdése szerint

---

³⁶ Lásd részletesen Sári 2002

³⁷ Személyi és magántulajdon megkülönböztetésének tarthatatlanságáról Vékás 1988

Magyarország gazdasága a tervezés előnyeit is felhasználó piacgazdaság, amelyben a köztulajdon és a magántulajdon egyenjogú. Az 1989. évi XXXI. törvény tehát a magántulajdonra épülő gazdasági rendszernek csupán az egyik elemét, a különböző tulajdonformák egyenjogúságát ismeri el, addig az 1990. évi XL. törvény deklarálja kifejezetten a tulajdonhoz való jogot.

2. A kárpótlás

A tulajdoni rendszerváltás számtalan kérdés megválaszolását igényelte. Ki minnek a tulajdonosa? Kell-e kártalanítani? A gazdaság megengedheti-e ezt magának? Miért kártalanítsák azokat nagyobb mértékben, akiknek tulajdonát elvették, azoknál, akik csak a tulajdonszerzés lehetőségét veszítették el?³⁸ A fenti kérdések vizsgálata kapcsán a kiindulópont csak az lehet, hogy igazságot kell szolgáltatni azoknak, akiket tulajdonuktól megfosztottak. Az ettől való elzárkózás elviselhetetlen szociális, politikai és jogi skizofréniához vezetett volna. Másrészt a magántulajdonra épülő piacgazdaságra való áttérés igénye jelentkezett, ami az alkotmányban alkotmányos célként jelenik meg (szociális piacgazdaság a preambulumban, a köztulajdon és magántulajdon egyenjogúsága a piacgazdaságban, a 9.§-ban).

A kárpótlás ügye így elválaszthatatlanul összekapcsolódott a privatizáció ügyével. Kezdetben nem ez volt a helyzet. A kisgazdák kivételével ugyanis valamennyi parlamenti párt a kárpótlást – az erkölcsi és politikai jóvátétel gesztusán túl – alapvetően nyugdíj-kiegészítésként fogta fel, s ennek a logikának a mentén került sor a munkaügyi miniszter felügyelete alá rendelt Országos Kárpótlási Hivatal felállítására 1990. szeptember 1-jén. Ebben a koncepcióban az állami tulajdon magánosítása és az egykori tulajdonosok kártalanítása teljesen elkülönült egymástól. E megoldás hallgatólagosan a fönnálló állami tulajdon legalitásából indult ki, ami azzal az előnnyel járt, hogy a befektetők, akik állami tulajdont vásároltak, biztosak lehettek abban, hogy azt nem terhelik a hajdani tulajdonosok igényei. Ezzel szemben a Független Kisgazdapárt a reprivatizációt szorgalmazta: a földtulajdont mindenképpen természetben kívánta visszaszolgáltatni, és ehhez a mezőgazdasági

---

³⁸ Mádl Ferenc: Állam és gazdaság. Forradalom a jog útján a közép- és kelet-európai országokban. Budapest, 1997, 36.

termelőszövetkezetek birtokait kártalanítás nélkül ki akarta sajátítani. Eközben a „háttérben” elkezdődött a reprivatizációs elképzelések jogi ellehetetlenítése. Az előprivatizációs törvény megalkotása és végrehajtása (a kisméretű üzemek tömeges értékesítésével) megakadályozta a teljes reprivatizáció megvalósítását. Az önkormányzati törvény pedig az önkormányzatok tulajdonába juttatta a korábbi tanácsi lakásokat, amelyek ezért ugyancsak kiestek a reprivatizáció lehetséges köréből. Ez egyben azt is eldöntötte, hogy – az azonos megítélés alapján, amint azt az Alkotmánybíróság kimondta – ingatlanok esetében sem lehet szó a reprivatizációról.³⁹ A kisgazdák nyomására a kárpótlás ügye elsősorban a föld és a falu ügyévé változott, s ettől a stigmától máig nem tudott megszabadulni.⁴⁰

2.1. A reprivatizáció

Az első koncepcionális kérdés tehát a reprivatizáció. Támogatóinak érvelése egyszerű (talán tulságosan is): az alkotmányellenes jogszabályok alapján történt tulajdonelvonások semmiek, a tulajdonjogi igények pedig nem évülnek el. Sárközy Tamás szerint ez a restitúciós igény jogilag megalapozottan képviselhető. Az alkotmány csak a jogilag hibátlan tulajdont védi, az államosítási törvény alapján szerzett tulajdon viszont hibás a javából. Sárközy szerint Magyarországon is elkerülték a világos válaszadást két alapvető kérdésre: egyrészt, hogy kezdettől fogva semmisnek lehet-e tekinteni a magántulajdont elvonó törvényeket, azaz megalapozott keresettel léphetnek-e fel a volt tulajdonosok az állammal szemben, másrészt, hogy alkotmányos-e az, hogy az állam a reprivatizálást kizárja, azaz nem ismer el jogi igényt a volt tulajdon helyreállítására. Úgy véli továbbá, hogy sem az Alkotmánybíróság egyetlen határozata, sem pedig a kárpótlási törvények nem zárták ki a reprivatizációt, csak egyszerűen nem beszéltek róla.⁴¹

A probléma helyes megközelítéséhez elengedhetetlen néhány alapvető fogalom tisztázása – ez a kiindulópontja az első alkotmánybírósági határozatnak [21/1990.(X.4.) AB határozat] is. Eszerint privatizálás az állami tulajdon magántulajdonba adását jelenti, a reprivatizálás pedig a korábban magántulajdonban

³⁹ Fertő Imre-Mohácsi Kálmán: A politikai kárpótlás folyamata és következményei. Európa Fórum, 1996/2, 93.

⁴⁰ Mihályi 1998, 9.

⁴¹ Sárközy Tamás: Rendszerváltás és a privatizáció joga. Budapest, 1997, 192. és köv.

volt, jelenleg állami tulajdonú javak visszaadása a korábbi magántulajdonosnak. A látszólag reprivatizációs érvelés (miszerint a tulajdonjogi igények nem évülnek el) tehát éppenhogy nem a reprivatizációt alapozza meg, hiszen ami nincs az állam tulajdonában, azt nem is tudja (re)privatizálni. Az első kérdés így az kell, hogy legyen, hogy az állam az államosítási jogszabályok végrehajtásával tulajdont szerzett-e vagy sem.

Ezzel a kérdéssel az Alkotmánybíróság a 27/1991.(V.20.)AB határozatban foglalkozott. Olyan, még hatályban lévő jogszabályok megsemmisítésére került ekkor sor, melyek kártalanítást ígértek az elvesztett tulajdonért, ennek módja és mértéke meghatározását azonban külön jogszabályokra utáltak, e szabályok azonban soha nem jelentek meg. Nyilvánvaló, hogy ezek a jogszabályok a magántulajdon módszeres felszámolásának eszközei, ezért a mai alkotmányos követelményeknek (köztulajdon és magántulajdon egyenjogúsága, kisajátítás csak kivételesen és közérdekből, törvényben szabályozott esetekben és módon) akkor sem felelnének meg, ha teljes, feltétlen és azonnali kártalanításra került volna sor. A nézeteltérések nem is ebből adódtak, hanem azon kérdések körül alakultak ki, hogy az államosítási jogszabályokat ex tunc vagy ex nunc hatállyal kell-e megsemmisíteni, és, hogy a megsemmisítések milyen hatással lesznek az állam tulajdonszerzésére illetve kártalanítási kötelezettségére. Az Alkotmánybíróságról szóló 1989. évi XXXII. törvény 43.§ (1) bekezdése szerint „Azt a jogszabályt vagy az állami irányítás egyéb jogi eszközét, amelyet az Alkotmánybíróság a határozatában megsemmisít, az erről szóló határozatnak a hivatalos lapban való közzététele napjától nem lehet alkalmazni”.⁴² Főszabály tehát az ex nunc megsemmisítés, amitől csak a jogbiztonság vagy az eljárást kezdeményező különösen fontos érdeke által indokolt esetben térhet el az Alkotmánybíróság. A testület a 27/1991.(V.20.) AB határozatban különös gonddal vizsgálta: vajon az alkotmányellenes jogszabályok végrehajtásából eredő jogsérelmek orvoslása nem történhetne-e meg az említett jogszabályok ex tunc hatályú megsemmisítésével. Ennek során azt állapította meg, hogy az állami tulajdonba vett vagyontárgyak túlnyomó része ma már nem lelhető fel az államosításkori állapotában.

---

⁴² Sárközy Tamás szerint téves elvi alapokon áll az Abtv. ezen rendelkezése. Úgy véli, hogy – miként a polgári jogban a szerződés érvénytelensége esetén – a jogszabály főszabály szerint kezdettől fogva érvénytelen kellene, hogy legyen, s csak, ha az ex tunc hatályú megsemmisítés sérelmes lenne a jogbiztonságra, ha jelentős zavarokat okozna már állandósult jogviszonyokban, akkor kellene az Alkotmánybíróságnak a kezdettől jogellenes jogszabályt átmenetileg hatályban tartania. Sárközy Tamás: A privatizáció joga Magyarországon. Budapest, 1993, 96.o.

Egyes ingatlanok megsemmisültek, másokat nagy mértékben átalakítottak, állaguk jelentősen romlott vagy már nincsenek állami tulajdonban. „Ilyen körülmények között az alkotmányellenes jogszabályok visszamenőleges hatályú megsemmisítése önmagában véve nem csupán a volt tulajdonosok jogsérelmét nem orvosolná, hanem elkerülhetetlenül újabb tömeges jogsérelmeket okozna.” Egy évvel később a 11/1992.(II.25.) AB határozat pedig általános érvennyel mondja ki, hogy az Alkotmánybíróság „az Alkotmány hatálybalépése előtti időre még a norma tartalmi alkotmányellenességét sem állapíthatja meg”.

Fontosabb kérdés, hogy mi történjen az alkotmányellenes jogszabályon alapuló jogviszonyokkal. Az Alkotmánybíróság itt még úgy érvel, mintha a visszamenőleges megsemmisítés esetén az eredeti állapot helyreállna.⁴³ Csak a 10/1992.(II.25.) AB határozat választja el elvileg is a semmisség és a megsemmisítés problémáját, és épít arra, hogy az egyes jogviszonyok egyébként is önállósulnak az alapul fekvő normától, és annak sorsát nem osztják automatikusan. Azt azonban már ekkor leszögezi a határozat indokolása, hogy (mivel az ex nunc történt) „a megsemmisítés nem érinti az államnak e jogszabályok végrehajtása keretében hozott államigazgatási határozaton alapuló tulajdonjogát, s a tulajdonjogból eredő rendelkezési jogát sem”. Az Alkotmánybíróság értelmezése a „jogilag hibátlan” állami tulajdonra vonatkozik [16/1991.(IV.20.) ABh], s a későbbi határozatok tisztázzák, hogy itt nem tartalmi szempontokat kell figyelembe venni, hanem jogilag az az állami tulajdon hibátlan, amelyre nézve az állam tulajdonosi mivolta a privatizálás idején hatályos jog alapján megtámadhatatlan. Kérdés persze, hogy mikor megtámadhatatlan az állam tulajdonosi mivolta. Zlinszky Jánosnak a 16/1991.(IV.20.) AB határozathoz fűzött párhuzamos véleménye szerint csak akkor, ha az államosítás jogszabályszerűen történt. Szerinte jogszabályellenesen elvont tulajdon visszakövetelésére, a polgári jog szabályai szerint, mód van mind az államtól, mind az államtól ingyenesen szerző más közülettől vagy magánszemélytől. A visszterhesen szerző tulajdona saját jogon, az ingyenesen szerzőé viszont csak a juttató jogán védett. Ezt az érvelést viszi tovább a 15/1993.(III.12.) AB határozathoz írt különvéleményében. Úgy véli, hogy – ellentétben a kárpótlási törvény koncepciójával, melyet az Alkotmánybíróság elfogadott – a legalitás elve alapján el kell választani a ma alkotmányellenesnek minősülő vagy igazságtalannak tartott – a maguk idején törvényes – állami döntések

---

⁴³ Súlyom 2001, 72

alapján keletkezett károk kárpótlásától a legálisan létezett és létező tulajdonon vagy kötelmi követelésen alapuló igényeket. A Kpt.⁴⁴ ezek összemosásával jogbizonytalanságot teremtett. Zlinszky kifejti, hogy mivel a tulajdonjog tisztán jogi természetű, a „jogellenes tulajdonelvonás” *contradictio in adiecto*, az ilyen beavatkozás nem szünteti meg a jogosult tulajdonosi mivoltát, csak jogsértő módon gátolja annak gyakorlásában. Szerinte törvényi alap nélkül a közigazgatási határozat meg nem támadható volna önmagában nem létesít alanyi jogosultságot, nem így a bíróság jogerős ítélete, amely téves jogalkalmazás vagy téves ténymegállapítás esetén is rendelkezik konstitutív hatással. Ezért az államnak valóban nincs reprivatizációs kötelezettsége – a volt és törvény alapján megszűnt tulajdon visszakövetelésére nincs törvényen alapuló, bíróság előtt érvényesíthető igénye a volt tulajdonosnak -, de ez nem áll a törvénytelen, jogellenes hatósági aktus alapján elvont birtokra akkor sem, ha az állami aktus az új alkotmány életbeléptéig nem volt megtámadható. A tulajdon fennálltának vagy megszűntének kérdése bírói útra tartozik. Egyébként az Alkotmánybíróság is rámutatott arra, hogy a Kpt. 1.§-a nem zárja ki kifejezetten a törvényben meghatározott kárpótláson túlmenő igényeket [15/1993.(III.12.) ABh] – „A Kpt. az esetleges tulajdoni igényekkel kapcsolatban értelemszerűen nem foglal állást, nem érinti őket, mert hatálya nem terjed ki rájuk.” -, a 27/1991.(V.20.) AB határozatban pedig elvileg elismerte ezek érvényesíthetőségét, kénytelen volt azonban ezek elbírálását hatáskör hiányában elutasítani.⁴⁵ Zlinszky véleménye tehát csak annyiban tér el ettől, hogy szerinte a bíróságok következetes elzárkózását, mint „élő jogot”, igenis vizsgálnia kellene a testületnek. A Legfelsőbb Bíróság Zlinszkyvel ellentétben úgy érvelt, hogy mivel az államigazgatási határozatok visszamenőleges felülvizsgálatára nincs lehetőség, tulajdonjogi igényt is alaptalanul támaszt a felperes. “Az előzőekben kiemeltek közül következően a bíróságnak ma sincs hatásköre arra, hogy a felperesek által sérelmezett államtulajdonba-vétel jogszerűségét felülvizsgálja; így nincs alap arra sem, hogy az állam jogszerzésére vonatkozó ingatlan-nyilvántartási bejegyzés érvénytelenségét megállapítva elrendelje annak törlését, a felperesek jogelődei tulajdonjogának visszaállítása végett”.⁴⁶ A kiinduló

---

⁴⁴ 1991. évi XXV. törvény a tulajdonviszonyok rendezése érdekében, az állam által az állampolgárok tulajdonában igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról

⁴⁵ Ez ugyanaz az elv, mint a lakásépítési kölcsönök kamatainak törvénnyel történő felemelése esetén [32/1991.(VI.6.) AB határozat]: az egymáshoz hasonló, nagyszámú egyedi esetre adott általános törvényi megoldás alkotmányosan elfogadható, még akkor is, ha az egyedi esetekben igazságtalan lehet. A bírói út azonban mindkét esetben nyitva maradt.

⁴⁶ BH 1992/31

kérdésre így az a válasz, hogy az állam tulajdont szerzett az államosítási jogszabályok végrehajtása által. A következő kérdés tehát az, hogy köteles-e az állam az így megszerzett tulajdont reprivatizálni, vagy – amennyiben ez nem lehetséges – teljes kártalanítást nyújtani a volt tulajdonosoknak.

Az Alkotmánybíróság döntése értelmében az Alkotmány nem követeli meg sem a tulajdon visszaadását, sem a teljes kártalanítást, sőt tulajdoni tárgyak egy részének reprivatizálása diszkriminatív lehet. Ennek ellenére a jogalkotó többször is kísérletet tett a reprivatizáció leplezett megvalósítására. Először a 21/1990.(X.4.) AB határozat mondta ki, hogy a személyeknek az Alkotmány 70/A.§(1) bekezdésében meghatározottak szerinti megkülönböztetését jelenti az, ha alkotmányos indokok hiányában egyes személyek volt tulajdonát aszerint, hogy mi volt a tulajdon tárgya reprivatizálják, másokét viszont nem. A tulajdon tárgya szerinti megkülönböztetés az adott esetben személyek közötti megkülönböztetéssé válik, mivel tulajdonszerzésre vonatkozik.⁴⁷ A pozitív diszkrimináció feltételei szerint megengedhető volna az eltérő szabályozás, de azokat nem látta fennforogni az Alkotmánybíróság. A 28/1991.(VI.3.) AB határozat az előzetes normakontroll során azt állapította meg, hogy az Alkotmányba ütközik az a különbségtétel, amely a kárpótlás eltérő számítási módjából adódóan a földtulajdon esetében teljes természetbeni helyreállításra vezethet, míg a kárpótlási jegyek egyéb felhasználásával csupán olyan részleges kárpótlás érhető el, amely az elvesztett tulajdoni tárgy mai értékét meg sem közelíti.⁴⁸ A törvényhozó csak látszólag szüntette meg az alkotmányellenességet azzal, hogy a földdel való kárpótlást is besorolta a közös számítási szabályok alá, ugyanis „mezőgazdasági vállalkozási támogatás” címén juttatott utalványok segítségével ismét lehetővé tette 1 millió Ft értékhatárig a teljes kárpótlást. Ezek az esetek is mutatják, hogy a kárpótlás megvalósításának legfontosabb alkotmányossági szempontja az egyenlő elbánás.

---

⁴⁷ Az Alkotmánybíróság ekkor még azt az álláspontot képviselte, hogy a tulajdonhoz való jog biztosítása felöleli a tulajdonszerzésre való jogot is. A 35/1994.(VI.24.) AB határozat azonban a külföldiek földtulajdon-szerzésével kapcsolatban kimondta, hogy a tulajdonszerzés képessége nem minősül alapjognak.

⁴⁸ Az általános szabályok szerint 200000 Ft-ig, termőföld esetében 1 millió Ft-ig lett volna 100 % a kárpótlás mértéke.

2.2. A kárpótlás jogalapja, a nováció

A részleges kárpótlás elismerése kezdetben az állam, mint tulajdonos döntési szabadságán alapult. „Az állam privatizálási és reprivatizálási joga elvileg korlátlan, ez a joga tulajdonosi szabadságából, és csakis abból következik. Privatizációra vagy reprivatizációra tehát az állam erre vonatkozó döntése nélkül, vagy attól eltérő formában senkinek sincs alanyi joga.” A második kárpótlási határozat [16/1991.(IV.20.)ABh] ezt megerősítve mondja ki, hogy az állam nem jogi igényeket elégít ki, hanem méltányosságból juttat javakat a kedvezményezetteknek. Ezt a koncepciót követi a kárpótlási törvény is, a javaslat indokolása szerint ugyanis „a piaccgazdaságot létrehozó, a magántulajdont elismerő és védő állam erkölcsi kötelessége, hogy az intézkedései által vagyoni sérelmet szenvedettek anyagi kárpótlásáról gondoskodjék”. A kötelesség tehát csak erkölcsi, a kárpótlás jogalapja a „méltányosság”. Az Alkotmánybíróság érvelése azonban fokozatosan a rendszerváltás teljes összefüggésrendszerébe ágyazza a kárpótlás folyamatát. A kárpótlással kapcsolatos kérdések ugyanis nemcsak a tulajdoni viszonyokkal kapcsolatosak, hanem az új jogállam és az előző rendszer közötti viszonyról is állásfoglalást követelnek. Az Alkotmánybíróság pedig ebben a kérdésben is kerülte a restauratív szemléletet, és a folyamatosságot, a legalitás és a jogbiztonság elvét érvényesítette. A 10/1992.(II.25.) és a 11/1992.(III.5.) AB határozatok már idézett rendelkezései alapján határozottan mondhatta ki a 15/1993.(III.12.)AB határozat, hogy „az Alkotmányból nem vezethető le az a követelmény, hogy az állam visszaadja a korábbi rendszerekben, az új jogállam mércéjével mérve alkotmányellenesen elvont tulajdont az eredeti tulajdonosoknak. Hasonlóképpen nem követeli meg az Alkotmány, hogy ezekért a sérelmekért az állam teljes kártérítést vagy kártalanítást nyújtson. Végül nem következik az Alkotmányból az a kötelezettség sem, hogy az állam a polgári jog, az államigazgatási jog vagy az eljárásjogok általános szabályait visszaható hatállyal megváltoztassa, vagy azok alól kivételt engedjen annak érdekében, hogy a volt tulajdonosok visszakapják a tulajdont, vagy hogy teljes kártérítéshez jussanak”. A reprivatizációs érveléssel szemben – mely elszigetelt alanyi igényekben gondolkodik – az Alkotmánybíróság határozatai figyelembe veszik mind az államosítások, mind pedig a kárpótlás sajátos történelmi körülményeit. Az eredeti tulajdoni igények fennállására építő nézetekben a rendszerváltás csak annyi szerepet játszik, hogy arra

hivatkozva a tulajdonelvonás óta eltelt időt és jogi tényeket nem létezetteknek tekintik.⁴⁹

Ezen szemlélet jellemzésére tanulságos lehet a spanyol filozófus, Ortega y Gasset egy találó gondolatát idézni. „Első látásra úgy tűnik, hogyha *valami ellen* jelenik meg egy magatartás, az későbbi is nála, hiszen feltételezi valaminek a létét, s az ellen reagál. Csakhogy ennek az *ellenességnek* az újszerűsége feloldódik egyfajta üres, tagadó gesztusba, s pozitív tartalomként csak holmi „régiség” marad meg belőle. Ha valaki azt jelenti ki magáról, hogy Péter-ellenes, az pozitíve azt jelenti, hogy egy olyan világ híve, ahol nem létezik Péter. De a világ pontosan ilyen volt, mielőtt Péter megszületett. A Péter-ellenes ahelyett, hogy Péter után foglalna helyet, eléje áll, s visszapergeti az egész filmet az előző helyzetig, amelynek a végén elkerülhetetlenül ismét Péter bukkan elő. Ugyanaz a képlet tehát minden ilyen „ellenessel”, ami állítólag Konfuciusszal is történt. Később született, természetesen, mint az apja; de – az ördögbe is! – nyolcvan éves volt, amikor megszületett, míg az apja akkor csak harminc.”⁵⁰

A kárpótlás kapcsán ez egyik oldalon annak felismerését jelenti, hogy a tulajdonelvonások nemcsak egyének sérelmét eredményezték, hanem a magántulajdon teljes és módszeres felszámolását jelentették. Ez viszont nem valósulhatott volna meg, ha megfelelő kártalanítást adtak volna, e tulajdonelvonások természete kizárta a kártalanítást. Ebből pedig az következik, hogy alkotmányos a törvény (a Kpt.) koncepciója, hogy nem különböztet az államosítási jogszabályok jogszabályszerű és jogellenes alkalmazása által okozott sérelmek között. „A volt tulajdonosok számára véletlen volt, és ugyanarra a tényleges eredményre vezetett, hogy milyen jogalapon, vagy éppen jogellenes állami aktussal vették el tulajdonukat, hiszen jogi út akár visszaszerzésükre, akár kompenzációra csak rendkívül szűk körben létezett.” Másik oldalról a tulajdoni sérelmek orvoslása szintén rendkívüli történelmi körülmények közt folyik, s az új tulajdoni rend kialakulásával járó tulajdonszerzéseket összhangba kell hozni az átalakulás terheinek viselésével: „nincs alkotmányos indoka annak, hogy a volt tulajdonosok, a múlt rendszerben jogtalanságot, illetve vagyoni és morális károkat szenvedettekkel szemben, sőt az átalakulás terheit viselő egész társadalommal szemben olyan megkülönböztetett elbánásban részesüljenek, hogy az ő követeléseiket teljes egészében kielégítse a

---

⁴⁹ Sólyom 2001, 619.

⁵⁰ José Ortega y Gasset: A tömegek lázadása. Budapest, 1995, 89.

törvényhozás”. Az Alkotmánybíróságnak a törvény vizsgálatakor a konkuráló alkotmányos feladatokat is figyelembe kell vennie. A törvényhozó alkotmányosan jár el, ha az átalakulás terheiből egy csoportot sem hagy ki, valamint, ha a kedvezményezettekre is arányos terhet ró. Hasonló teherként fogható fel a kárpótlás nem teljes volta is.

Az állam, mint tulajdonos döntési szabadsága helyett így más jogalapot talált a testület. Már a második határozatban is megjelenik a gondolat, miszerint „megteheti a törvényhozó azt is, hogy különböző alapú kötelezettségeit – mintegy a novatio mintájára – megújítja: új jogcímen, új terjedelemben és új feltételekkel tartja fenn lényegét tekintve ugyanazt a tartozását”. Az államosítási határozatban pedig már az érdemi döntés alapjává válik a novációra való hivatkozás. Az Alkotmánybíróság az államosítási jogszabályokat a maguk egészében megsemmisítette, tehát a kártalanításra utaló rendelkezéseket is, ugyanakkor a mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenesség megállapítására irányuló indítványok tárgyában felfüggesztette az eljárást a Kpt. megalkotásáig. Az indokolás hangsúlyozta, hogy az államosítási jogszabályokban az állam közjogi kötelezettséget vállalt a kártalanításra, amit a törvényhozó szabadon megújíthat, ezért „az említett kötelezettségvállalást az alkotmánybíróság jelen határozata éppúgy nem érinti, mint a most megsemmisített jogszabályokon alapuló eddigi állami tulajdonba vételeket” (így próbálta meg elkerülni az Alkotmánybíróság azt, hogy az állam kártalanítási kötelezettsége elenyésszen, miközben a tulajdonelvonások hatályban maradnak).

Eltérő véleményt fogalmaz meg Lábady Tamás. Különvéleménye szerint, ha az Alkotmánybíróság döntésének megfelelően megsemmisítésre kerülnek a kártalanítási kötelezettséget előíró szabályok, az állam kártalanítási kötelezettsége is megszűnik, ha pedig hatályban maradnak ezek a rendelkezések, az egyrészt nem szüntetné meg az alkotmányellenes helyzetet – hiszen az a köztulajdon és magántulajdon egyenjogúságának, valamint a tulajdonhoz való jog megsértésének eredménye - , másrészt a kártalanítás kérdésében a hatályos alkotmány szerint kellene eljárni, a teljes és feltétlen kártalanítás viszont nyilvánvalóan lehetetlen. Szerinte tehát – összhangban az Alkotmánybíróság korábbi határozatával – az államosítások kárvallottainak a kártalanításra nincs alanyi joga, a sérelmek orvoslására az államot legfeljebb morális és humánus szempontok kötelezik. Álláspontját egy tanulmányban fejti ki részletesen, s itt arra a következtetésre jut, hogy „az államosítások során az

állam tartalmilag üres kártalanítási ígérete folytán természetes obligáció keletkezett”,⁵¹ hiszen a kártalanítások elmaradása az államosítások lényegéhez tartozott. Történelmi példával mutatja be, hogy a régi és az új jogrend összeütközése esetén a természetes obligáció jelenthet kiutat.⁵² Ebből a szempontból tehát radikálisabb mint a többségi vélemény, amely – bár kizárja a régi jogcímekre való hivatkozást – mindenképpen meg akarja alapozni az állam kártalanítási kötelezettségét. Sólyom László párhuzamos véleményében erre konkrét jogalapot is talál: „A tulajdon védelme és a jogállamiság elve alapján az államnak kötelessége minden egykori államosításból folyó kötelezettségét – akár megújítás révén is – rendezni.” Ezzel együtt Sólyom a nováció alkalmazhatóságának határait is meghúzza, hiszen az államot itt is köti a jogállamiság, a tulajdonhoz való jog, a diszkrimináció tilalma, s ezért „nem lehet az államosítási határozatokkal kapcsolatos dogmatikai nehézségeket a nováció útján megkerülni, a nováció alkalmazása e problémát csak látszólag oldja meg, hiszen ugyanezek a kérdések visszatérnek a nováció alkotmányosságának elbírálásánál”. Sajó András bírálata, miszerint „hasonlóan pontatlan jelentést tulajdonított az AB a kárpótlási igények kapcsán a novatio-nak”,⁵³ mint egy későbbi határozatban a *laesio enormis* megalapozatlan, hiszen maga az Alkotmánybíróság is kifejti, hogy „a novációt [...] nem eredeti polgári jogi értelmében használja”, az pusztán „rövid és szemléletes megjelölése annak, hogy a törvényhozó a rendszerváltás sajátos körülményeit a tulajdoni sérelmek törvénnyel való rendezése körében hogyan veheti figyelembe”.

2.3. Szembenézés a múlttal – néhány példa

Mivel a kárpótlás kérdése ilyen szoros összefüggésben áll a rendszerváltás értelmezésével, érdemes megvizsgálni, hogy a történelem milyen mintákat kínál a jog számára a múlttal való megbirkózásra. Hans Schneider tanulmánya számos példát hoz

---

⁵¹ Lábady 2000, 154.

⁵² A példa szerint amikor a francia forradalom eltörölte a feudális járadékokat, az adósok egy része önkéntesen tovább fizetett, mintha mi sem történt volna. Később örököseik visszakövetelték a pénzt, a bíróságok azonban úgy határoztak, hogy az adósok olyan lelkiismereti kötelezettségnek tettek eleget, amelytől nem lehet visszakozni. A természetes obligatio fogalma így áthidalta a két jogi rendszer, a bár eltörölt, mégis élő jogi rendszer, valamint a „kerek perccel” pozitív jogi rendszer közötti szakadékot. Jean Carbonnier: Az elméleti jogszociológia alapvető hipotézisei. in: Jog és szociológia. Budapest, 1979, 61.

⁵³ Sajó 1996, 225

arra, hogy a jog és a jogász feladata a radikális társadalmi változások során a hirtelen törések és a bizonytalanság kiküszöbölése.⁵⁴

Formosus pápa a portói püspöki székből került a pápai trónra 891-ben. A pápaság ekkoriban az egymással küzdő itáliai nemesi családok játékszere volt, az egyház hol az egyik, hol a másik csoport védőszárnyai alatt volt kénytelen lavírozni.⁵⁵ Ennek megfelelően Formosus császárrá kente a spoletói Vidót, majd Arnulf király segítségét kérte, aki el is üzte a trónbitorlókat, s 896-ban a pápa már őt koronázta meg. A spoletóiak azonban nemsokára újból felülkerekedtek, és az általuk támogatott új pápa „bíróság elé állította” addigra már halott elődjét. Ennek során ünnepélyesen kimondták, hogy Formosus nemcsak a jövőre nézve nem tekinthető pápának (hiszen már nem is élt), hanem soha nem is volt Róma püspöke. Az általa hozott valamennyi aktust úgy kellett tekinteni, mintha egy laikus hozta volna őket, tehát azok semmisek.⁵⁶ Így Formosus összes papszentelése érvénytelen, ebből viszont az következett, hogy az általa felszentelt papok aktusai is semmisek, ez azonban beláthatatlan következményekkel járt volna az egyház számára. A zűrzavaros helyzetben különféle vitairatok jelentek meg az aktusok érvényességével kapcsolatban. Végül az Auxilius és Eugenius Vulgarius által képviselt szemlélet diadalmaskodott, ők a Formosus által végzett szentelések érvényessége mellett foglaltak állást. Anélkül, hogy részletesen megvizsgálnánk a kánonjogi érvelést, megállapíthatjuk, hogy abban a jogbiztonság, a bizalomvédelem elvének csírái jelennek meg a hibás aktusok következményeinek korlátozására irányuló szándékkal.

A XIX. századi európai politika hasonló problémákkal szembesítette a kor döntéshozóit. A napóleoni hódítások nyomán kialakult Vesztfáliai Királyság 1813-ban bekövetkezett felbomlása a rövid életű francia csatlós állam döntéseinek érvényességét illetően vetett fel kérdéseket. Hannover, Braunschweig és különösen Hessen-Kassel semmisnek tekintették a hétéves időszak jogi aktusait, az eladott uradalmi területeket visszavették. Poroszország ezzel szemben érintetlenül hagyta a földtulajdonosok jogait, és a közigazgatással szemben fennálló igényeket is elismerte és teljesítette. A vesztfáliai múlt ilyen nagyvonalú kezelése – ami reformokkal is párosult – kedvezőbb megoldásnak bizonyult, mint a három másik állam semmisségi szemlélete.

---

⁵⁴ Schneider 1974

⁵⁵ Schneider 1974, 20.

⁵⁶ A cél természetesen az volt, hogy Arnulf királlyá koronázását megsemmisítsék.

A XX. század történelmi viharai rengeteg hasonló nehézséget eredményeztek, melyekből csak két példát említek. Franciaországban a vichyi rendszer jogával kapcsolatos rendelkezéseket tartalmazott az 1944. augusztus 9-én kiadott ordonnance. A vichyi jogot négy részre osztotta, ebből kettő a továbbra is hatályban maradó szabályokat tartalmazta. A semmissé nyilvánított rendelkezések alapján a semmisség kimondásáig létrejött jogviszonyokat szintén nem érintette az ordonnance, csak az alapvető emberi jogokat sértő, a zsidókról, a kényszermunkáról vagy a kivételes bírászkodásról szóló aktusokat kezelte úgy, mintha soha nem is léteztek volna.

Németországban a nemzetiszocialista rendszer által a magántulajdon területén megvalósított jogtalanságok rendezését kezdetben in integrum restitutioval akarták megoldani a megszálló szövetségesek. Annak lehetetlenségét tapasztalva azonban – már a német állam – olyan jogszabályokat alkotott, melyek csak pénzbeli szolgáltatásra jogosítják a károsultakat, tulajdonuk visszaállítására nem.⁵⁷ Belátták ugyanis, hogy a természetbeni restitúció lehetetlen, vagy ha mégis megvalósítható, akkor sokszor a jogosult számára sem előnyös, ráadásul további jogviták sorozatát eredményezi.⁵⁸ A történelem tanulsága tehát, hogy jogi fikciókkal nem lehet a múltat „eltörölni”, az igazságtalan szabályok differenciálatlan megsemmisítése új igazságtalanságokat és békétlenséget szül. A múlttal való megbírkózás a jogász számára azt jelenti, hogy a régi jogviszonyokat lehetőség szerint a hatályos jogrendbe illeszti, a hibás jogi aktusokat pedig orvosolja, és így múlt és jelen között helyreállítja a kapcsolatot.⁵⁹ Ez a szemlélet érvényesült az Alkotmánybíróság gyakorlatában is, erre utal a „jogállami forradalom”⁶⁰ paradox fogalma. Ez azt jelenti, hogy a politikai szempontból forradalmi változások a régi jogrend szabályainak betartásával, formailag kifogástalanul jöttek létre, a további változások pedig kizárólag az új jogállam összes garanciájának betartásával lehetségesek csak. Ezeket sem a rendkívüli történelmi helyzetre, sem az igazságosságra hivatkozva nem lehet félretenni.⁶¹

---

⁵⁷ Bundesentschädigungsgesetz vom 18. 9. 1953 és Bundesrückerstattungsgesetz vom 19. 7. 1957

⁵⁸ Schneider 1974, 28.

⁵⁹ Schneider 1974, 30.

⁶⁰ 11/1992.(III.5.) AB határozat

⁶¹ Súlyom 2001, 192.

2.4. Összehasonlító szempontok

2.4.1. A kárpótlás kérdése az Emberi Jogok Európai Bírósága előtt

A kárpótlással kapcsolatos kérdésekkel az Emberi Jogok Európai Bírósága is foglalkozott. Az államosítások kapcsán a gyakorlat azt mutatja, hogy a Bizottság – mivel a tulajdontól való tömeges megfosztás az egyezmény hatályba lépése előtt történt – nem állapította meg ezek egyezményesértő voltát. Azokat a panaszokat, amelyek a kárpótlás módját vagy összegét sérelmezték szintén elutasították, mivel az egyezmény nem biztosítja a kártérítéshez való jogot. Ezzel szemben azok, akik tulajdonának elvétele még az akkori jogszabályok szerint is jogellenes volt, sikerrel fordulhattak Strasbourghoz, mivel az első jegyzőkönyv 1. cikkének megsértését állapították meg. A román házaspár aranyérméinek kártalanítás nélküli elkobzása ugyanis nem alapult törvényen, hatósági határozaton, ezért tulajdonjogukat nem vesztették el az érmék fölött, így azok az egyezmény hatályba lépése idején is az ő tulajdonukat képezték. (Vasilescu v. Románia-ügy).⁶²

2.4.2. Kárpótlás Németországban

A magyarhoz képest részben eltérő alapokon zajlott a kárpótlás folyamata a volt NDK-ban. Az egykori szocialista országok közül (Csehszlovákiával együtt) itt ment el a legmesszebbre a reprivatizáció, az a magánosítás legfontosabb útja volt. Lényegében a kiskereskedelem magánkézbe adását hajtották így végre, de sor került üzemek, ingatlanok, földbirtokok visszaadására is.⁶³ A németországi kárpótlás másik alapvető jellemzője a második világháborút követő illetve az újraegyesülést meghatározó világpolitikai helyzetből adódott. A Szovjetunió és az NDK ugyanis ragaszkodott ahhoz, hogy a szovjet megszállási övezetben 1945 és 1949 között politikai, gazdasági, katonai kérdésekben hozott intézkedések legitimitását az egyesült német állam ne vonja kétségbe.⁶⁴ Az NSZK és az NDK kormányának 1990. június 15-én kelt közös nyilatkozata a vagyoni kérdések szabályozásáról egyértelműen le is

---

⁶² Bán 1999, 125-141.

⁶³ Mihályi, 1998, 19.

⁶⁴ BVerfGE 94, 12 (Bodenreform II)

szögezte, hogy az 1945 és 1949 közötti, a „megszállási jogon” alapuló⁶⁵ kisajátítások többé nem vonhatók vissza. Annyit azért a nyilatkozat is tartalmaz, hogy a későbbi egységes német parlament számára fenntartják a jogot arra, hogy kompenzációt nyújtson az elveszett tulajdonért. Ez a nyilatkozat aztán része lett az 1990. augusztus 31-én aláírt egyesülési szerződésnek, s így a vagyoni kérdések szabályozásáról hozott törvény⁶⁶ hatálya nem is terjed ki az 1945 és 1949 közötti kisajátításokra. A törvényhozó – hogy elébe menjen az esetleges diszkrimináció-tilalomra hivatkozó alkotmányos kifogásoknak – az alaptörvényt is módosította, lehetővé téve a kisajátítások érvénytelenítésének kizárását.⁶⁷

A német törvényi szabályozás alapján öt csoportot különböztethetünk meg a kárpótlásra jogosultak között.⁶⁸ Az első csoportba azok tartoznak (és ez a csoport jelenti a főszabályt), akik tulajdonát 1949. október 7. (az NDK megalakulása) után kártalanítás nélkül vagy a törvényben előírtnál alacsonyabb kártalanítás mellett sajátították ki. Ezek a személyek egykori tulajdonukat visszakapták, reprivatizációra került sor. Kizárt a reprivatizáció, amennyiben az a dolog természeténél fogva lehetetlen, ide tartozik az az eset is, ha természetes személyek, egyházi közösségek vagy közhasznú alapítványok jóhiszeműen tulajdont szereztek az adott dolgon. Szintén nem került sor reprivatizációra a már említett 1945 és 1949 közötti kisajátítások esetében, valamint a külön törvényben⁶⁹ meghatározott beruházások megvalósítása esetén. Utóbbi esetben a beruházó rendelkezésére bocsátják a dolgot, a korábbi tulajdonos (akárcsak minden más esetben, amikor elmarad a dolog visszaadása) kártalanításra tarthat igényt.⁷⁰ Végül az ötödik csoportot azok alkotják, akik 1933 és 1945 között faji, politikai, vallási vagy világnézeti okokból üldöztek, és vagyonuk kisajátításra került. Náluk a főszabály szintén a reprivatizáció.

A kárpótlás törvényi szabályozása tehát eltérően alakult a magyarországi megoldáshoz képest, a Szövetségi Alkotmánybíróság elvi jelentőségű megállapításai azonban sok hasonlóságot mutatnak a hazai határozatokkal. A német testület ugyanakkor – szemben a magyarral – nem egy „jogi senki földjére” lépett, ugyanis

---

⁶⁵ „auf besatzungsrechtlicher bzw. besatzungshoheitlicher Grundlage”

⁶⁶ Gesetz zur Regelung offener Vermögensfragen vom 23. September 1990

⁶⁷ Felmerült ugyan, hogy ez az alkotmánymódosítás maga is az alaptörvénybe ütközik (a Grundgesetz 79. cikke szerint ugyanis tilos az alkotmány olyan módosítása, mely az alapjogokat sérti), a Szövetségi Alkotmánybíróság azonban elutasította az ennek megállapítását kérő alkotmányjogi panaszokat – BVerfGE 84, 90 (Bodenreform I).

⁶⁸ Papier 1996, 50.

⁶⁹ Gesetz über Vorrang für Investitionen bei Rückübertragungsansprüchen nach dem Vermögensgesetz

⁷⁰ Természetesen az egykori tulajdonos is felléphet beruházóként.

hasonló jellegű kérdések már a második világháborút követően felmerültek a német jogban. 1969-ben arról kellett állást foglalnia a Bundesverfassungsgerichtnek, hogy milyen felelősség terheli a német államot a háború során illetve közvetlenül az után a szövetséges csapatok által okozott károk megtérítése tekintetében.⁷¹ A Kriegsfolgeschäden ügyben hozott határozat kimondta, hogy az NSZK nem köteles ezen károk teljes megtérítésére, azonban a szociális állam alapelvéből⁷² következően az állami közösség köteles azon terhek viselésében közreműködni, amelyek az egész közösség sorsából fakadnak, és csak a véletlenül múlt, hogy azok mely személyeket vagy csoportokat értek.⁷³ Ez az elv azonban csak azt a kötelezettséget rója az államra, hogy a terheket elossa, konkrét kártalanítási igények csupán az azokat megalapozó törvényekből fakadnak. Ezen törvények kidolgozásakor a jogalkotó széles mozgástérrel rendelkezik, de szem előtt kell tartania az egyenlőség elvét.⁷⁴

Több szempontból is sérelmezték indítványozók az egyenlőség elvének megsértését. Az egyik érv a már említett, 1949 előtti és utáni kisajátítások megkülönböztetését támadta. A Bundesverfassungsgericht azonban elfogadta a kormányzat érvelését, mely arra hivatkozott, hogy az az újraegyesítés feltétele volt. Azt, hogy ez a diplomáciai tárgyalások anyagából valóban megállapítható-e, nem vizsgálta a testület, azt a politikai mérlegelés körébe utalta. Kiemelte viszont, hogy az NSZK szerveinek alkotmányos kötelezettsége volt az újraegyesítés politikai célként való megfogalmazása, valamint, hogy annak megghiúsulása esetén az egykori tulajdonosok szintén nem juthattak volna hozzá eredeti tulajdonukhoz. A másik diszkriminációs probléma a kárpótlás különböző módozataiban részesülők közti esetleges megkülönböztetésből adódik. Az alkotmánybíróság szerint a kárpótlás mértékének

---

⁷¹ BVerfGE 27, 253 (Kriegsfolgeschäden) Fontos megjegyezni, hogy – akárcsak a szovjet megszállási övezetben 1945 és 1949 közötti tulajdoni sérelmek esetén – könnyebb dolga volt a német alkotmánybíróságnak, mint magyar testvéreinek, ugyanis ezeket a károkat nem a német hatóságok, hanem idegen államok okozták, így a törvényhozó mozgástere jóval nagyobb lehetett a kárpótlás módjának meghatározásakor.

⁷² Grundgesetz 20. cikk (1): A Németországi Szövetségi Köztársaság demokratikus és szociális szövetségi állam.

⁷³ A római jogi *lex Rhodia de iactu mercium* elve ez, miszerint a közös veszély elmúltával az, akinek áruját mindnyájuk megmenekülése érdekében a tengerbe dobták, a kár rendezésekor nem kap teljes kártalanítást, a maga részét viselnie kell, viszont a közösség többi tagjának is osztoznia kell a terhekben. “Egy hajóban ülünk. Indokolatlan volna a véletlenre bízni, hogy kinek a háza, földje, egyéb vagyontárgya van még állami kézben és adható vissza a jogos tulajdonosnak minden további nélkül, és kié nem; kinek a tulajdonával gazdálkodott az állami szerv helyesen, és így az épen adható vissza, és kiét tette tönkre úgy, hogy már csak egy roncsmaradvány marad a jogos tulajdonosnak.” Zlinszky 1991, 33. A magyar alkotmánybíróság is ezzel az elvvel alapozta meg a kárpótlás részlegességének elfogadását, s ez egyben példa is arra, hogy a magánjogi dogmatika számos esetben adott segítséget alkotmányos problémák megoldásához. Súlyom 1994, 107.

⁷⁴ Grundgesetz 3. cikk (1): A törvény előtt minden ember egyenlő.

meghatározásakor a törvényhozónak figyelemmel kell lennie az egyenlőség elvére, de ez nem zárja ki degresszív kulcs alkalmazását vagy maximális összeg kikötését.⁷⁵

A legfontosabb elvi megállapításokat az 1991. április 23-i Bodenreform I – döntésben találjuk. Itt szögezte le a testület, hogy az eredeti tulajdon visszaadására vagy pénzbeni kártalanításra irányuló igények nem a Grundgesetz tulajdonhoz való jogot garantáló 14. cikkéből következnek, hiszen az állam tulajdonszerzése akkor sem vonható kétségbe, ha a kisajátításokra kártalanítás nélkül vagy egyébként az igazságosság sérelmével került sor. Éppen ezért az állam nem köteles olyan mértékű jóvátételt nyújtani, ami restitúciónak felelne meg, hanem figyelemmel kell lennie a jóváteendő – nemcsak tulajdoni – sérelmek teljességére.

3. Tulajdon és egyenlőség

3.1. A privilégiumok lebontása

Az elmúlt rendszer öröksége volt a tulajdonformák hierarchiája is. Az állami és szövetkezeti tulajdon privilégiumainak lebontása szintén jelentkezett az Alkotmánybíróság feladatai közt. Az Alkotmány 9.§-a szerint a köztulajdon és a magántulajdon egyenjogú és egyenlő védelemben részesül. A 21/1990.(X.4.) AB határozat szerint ez a rendelkezés nem tekinthető a tulajdoni formák felsorolásának, mint amelyek valamelyikébe való besorolhatóság az alkotmányos védelem feltétele. Az Alkotmány nem tulajdonformák között különböztet, hanem ellenkezőleg: a tulajdon bármely formájára nézve éppen diszkrimináció-tilalmat fogalmaz meg. A 9.§ (1) bekezdése tehát a 70/A szakasz jogegyenlőségi tételének, valamint a vállalkozási jog és a verseny szabadsága általános tételének [9.§ (2) bekezdése] a tulajdonhoz való jogra vonatkoztatott kifejtése. A 9.§ (1) bekezdésének így nincs tulajdonvédelmi irányultsága, az a 13.§-szal semmiféle összefüggésben nem áll. Egyetérthetünk tehát Vörös Imrével, aki szerint a tulajdonformák szerinti megkülönböztetés csak egy történeti értékkel bíró rekvizítum, annak legfeljebb közgazdasági rendszertani értelme lehet, az Alkotmány 9.§ (1) bekezdése pedig az 1989-es viszonyokat tükröző, „túlbiztosításra” törekvő speciális és dogmatikailag nem indokolt, mert a 70/A § által

---

⁷⁵ Papier 1996, 56.

amúgy is tartalmazott sui generis (a tulajdonhoz való jogra nézve külön is kiemelt) diszkriminációtilalom.⁷⁶

Az Alkotmánybíróság ezen az alapon alkotmányellenesnek találta az állami költségvetési szervek valamint a pénzüzetek kedvezményeit a részvényjegyzés során, és kimondta, hogy a piacgazdaság körülményei között a versenyszférában következetesen el kell határolni egymástól az állam közhatalmi és tulajdonosi minőségét, illetve az állami (államigazgatási) és a vállalkozói-gazdálkodói szférát [59/1991.(XI.19.) AB határozat]. A 6/1992.(I.30.) AB határozat a társadalmi tulajdon kiemelt büntetőjogi védelmét szüntette meg, a 29/1992.(V.19.) AB határozat pedig a Ptk. azon rendelkezését semmisítette meg, amely nem tette lehetővé állami ingatlan tulajdonjogának ráépítéssel történő megszerzését. Nem részesítette alkotmányos védelemben az Alkotmánybíróság a társadalmi szervezetek kezelői jogát [17/1992.(III.30.) AB határozat], a 18/1992.(III.30.) AB határozat pedig a földtörvény azon rendelkezését találta alkotmányellenesnek, miszerint a tanya és a föld magánszemélyek közötti adás-vétele esetén azt a mezőgazdasági nagyüzemet, amelynek területén a tanya és a föld fekszik, elővásárlási jog illeti meg. Az Alkotmánybíróság szerint az üzem számára biztosított elővásárlási jog olyan méltányolható okon alapszik, amely a korlátozás céljával arányban áll, az azonban, hogy a törvény az elővásárlási jogot kizárólag magánszemélyek közötti adás-vétel esetén biztosítja kizárólag jogi személyiségű mezőgazdasági nagyüzemnek már meg nem engedett megkülönböztetést jelent. A bírósági végrehajtással kapcsolatos azon rendelkezéseket, miszerint a rendeletben felsorolt harmincöt kedvezményezett intézménytípus (kölcsönszerződéssel foglalkozó állami vállalat, közüzem, lakásszövetkezet stb.) okiratait láthatja el végrehajtási záradékkal a közjegyző szintén a 9.§ (1) bekezdésébe ütközőnek találta a testület, hiszen ma már széles körben látnak el a felsorolásban nem említett magánvállalkozások és nem állami szervek a felsorolásban megjelölt tevékenységi fajtákat [46/1991.(IX.10.) AB határozat]. Szintén a végrehajtással kapcsolatos diszkriminatív rendelkezéseket semmisített meg az 50/1991.(X.3.) AB határozat. A társasági jog diszkriminatív szabályait az 59/1991.(XI.19.) AB határozat semmisítette meg, megszüntetve azon szabályt, hogy az állami költségvetési szerv vagy pénzüzet által eszközölt részvényjegyzés túljegyzés esetén sem utasítható vissza, valamint azt, hogy ugyanezen szervek

---

⁷⁶ Vörös 1995, 161.

részvényjegyzési jogosultsága megelőzi mind az elővásárlási joggal rendelkező kötvényeseket, mind pedig a részvényeseket. Az a szakasz is alkotmányellenesnek bizonyult, amely az állami költségvetési szerv vagy pénzügyintézet javára lehetővé tette, hogy a részvényeiben megtestesülő tulajdoni hányadnál magasabb szavazatszámmal vagy szavazataránnyal rendelkezzen.

Az Alkotmánybíróság azonban nem engedte azt sem, hogy a társadalmi tulajdon korábbi privilégiumai helyébe most hátrányok lépjenek. A 21/1990.(X.4.) AB határozat a mezőgazdasági termelészövetkezetek termőföldtulajdonát ugyanolyan alkotmányos védelemben részesítette, mint bármely más tulajdoni formát, a kezelői jog megszüntetése kapcsán pedig kimondta, hogy a törvény a társadalmi szervezetek használati jogát nem érinti, az alkotmányos védelem alatt áll [17/1992.(III.30.) AB határozat].

3.2. Pozitív diszkrimináció és funkcionális megközelítés

Az Alkotmánybíróságnak a korábbi megkülönböztetések felszámolása mellett arra a kérdésre is választ kellett adnia, hogy alkotmányosak lehetnek-e másfajta különbségtételek. Már egy egészen korai határozatban megjelenik a pozitív diszkrimináció értelmezése. A 9/1990.(IV.25.) AB határozat kimondja, hogy a diszkrimináció tilalma nem jelenti azt, hogy minden, még a végső soron nagyobb társadalmi egyenlőséget célzó megkülönböztetés is tilos. A megkülönböztetés tilalma arra vonatkozik, hogy a jognak mindenkit egyenlőként (egyenlő méltóságú személyként) kell kezelnie, azaz az emberi méltóság alapjogán nem eshet csorba, azonos tisztelettel és körültekintéssel, az egyéni szempontok azonos mértékű figyelembe vételével kell a jogosultságok és a kedvezmények elosztásának szempontjait meghatározni. Valamint: az azonos személyi méltóság jogából esetenként következhet olyan jog is, hogy a javakat és esélyeket mindenki számára (mennyiségileg is) egyenlően ossák el. De ha valamely – az Alkotmányba nem ütköző – társadalmi cél, vagy valamely alkotmányos jog csakis úgy érvényesíthető, hogy e szűkebb értelemben vett egyenlőség nem valósítható meg, akkor az ilyen pozitív diszkriminációt nem lehet alkotmányellenesnek minősíteni. A tulajdonhoz való joggal kapcsolatban a pozitív diszkriminációra a tulajdon funkciója szerint van lehetőség. Már az említett büntetőjogi kérdés kapcsán kifejtette az Alkotmánybíróság, hogy a

tulajdon tárgyának közösségi rendeltetése, közszolgálatra szánt használata, közcélú hasznossága alapja és alkotmányosan igazolható indoka lehet a szigorúbb büntetőjogi védelmének.

A funkcionális megközelítés (és a célvagyon fogalma) tette lehetővé a szakszervezetek, az egyházak és az önkormányzatok tulajdonának értelmezését. A 26/1992.(IV.30.) AB határozat kimondta, hogy az érdekképviselési feladatokra rendelt, felhalmozott „célvagyon” biztosítása a szakszervezeti mozgalom számára az érdekképviselési jog, mint alkotmányos szabadságjog gyakorlásának a feltétele. A vagyon, mint egy alapjog (a vallásszabadsághoz való jog) gyakorlásának feltétele jelenik meg a 4/1993.(II.12.) AB határozatban is. Ezért bizonyulhatott alkotmányosnak az egyházi ingatlanok visszaadása, hiszen az a kárpótlástól eltérő koncepció alapján történt: itt elsősorban nem a tulajdonjogban, hanem a vallásgyakorlás alkotmányos jogában az állam által okozott károk helyreállításáról van szó. A határozat indokolása kiemeli, hogy az állam az Alkotmányban meghatározott feladatainak végrehajtása során nemcsak az állami tulajdon egy részét privatizálja, hanem létrehoz illetve támogat köztestületeket is, és feladataik ellátásához, illetve autonómiájuk erősítéséhez vagyonnal látja el őket. Ugyanez vonatkozik az önkormányzatokra is, hiszen az egyházakkal közös vonásuk, hogy elválaszthatatlanok egy alapvető jog, a választópolgárok közösségét megillető önkormányzás joga (Alkotmány 42.§) gyakorlásától. A funkcionalitás ugyanakkor megvonja az önkormányzati alapjogok határát is: „az Alkotmánybíróság [...] úgy értelmezte az önkormányzati alapjogok tartalmát, hogy abba azok a törvényi rendelkezések értendők, amelyek az alapjogok érvényre juttatása és védelme irányát (konceptióját) határozzák meg, [...] az Alkotmány 44/A. §-ában meghatározott alapjogok valójában azok a hatáskörsoportok, amelyek az önkormányzatok – elsősorban a kormánnyal szembeni – önállóságához elengedhetetlenek” [3/1993.(II.4.) AB határozat]. Eszerint értelmezendő tehát az önkormányzati tulajdonnal kapcsolatos alapjog is.⁷⁷

---

⁷⁷ Vörös Imre szerint ez teljességgel relativizálja az önkormányzat alapjogi jogalanyiságát, mivel az önkormányzat autonómiáját pusztán hatásköri kérdéssé degradálja. Vörös 1994, 69.

4. Tulajdonhoz jutás és az azzal járó terhek

4.1. Az eredeti teher

Szintén az önkormányzatok tulajdonszerzéséhez illetve a társadalmi tulajdon lebontásához kapcsolódik két fogalom megalkotása: az eredeti teher és a kétségtelen jogcím. A rendszerváltozás folyamatában a törvényhozó jelentős vagyoni kört juttatott állami tulajdonból az önkormányzatok tulajdonába, ez azonban több lépcsőben, és nem mindig egyértelmű rendelkezések alapján történt. Ezért az Alkotmánybíróság előtt sorra felmerültek a kérdések: van-e joga az önkormányzatoknak bizonyos vagyon juttatására, keletkezik-e tulajdoni igényük a törvényben odaígért vagyonra, van-e helye a tulajdon utólagos megterhelésének? Az alapelvet a testület már a 16/1991.(IV.20.) AB határozatban kimondta: amíg az érintett vagyontárgyra nézve az átalakulás be nem következett, nincs joga az új tulajdoni forma jövődő alanyának arra, hogy a korábbi társadalmi tulajdon ez alól a teher alól mentesen alakulhasson át magántulajdonná, viszont amint az átalakulás folyamata megtörtént, az új tulajdon védelme teljes.

4.2. A vételi joggal kapcsolatos problémák

Ezt az elvet alkalmazta az Alkotmánybíróság a termelőszövetkezeteket terhelő vételi jogra⁷⁸, majd később az önkormányzati tulajdonnal kapcsolatban is. Az ugyanis, hogy az önkormányzatoknak bizonyos épületeket át kell adniuk az egyházak számára, csak az állami tulajdon önkormányzati tulajdonba adásáról szóló törvény indokolásában került említésre. Így az önkormányzatokat megillető tulajdonvédelem csakis kisajátításszerű eszközökkel korlátozható [4/1993.(III.12.) AB határozat]. Ezzel szemben a lakástörvénnyel kapcsolatban döntőnek bizonyult, hogy a bérlakások

---

⁷⁸ Vörös szerint a kárpótlás során az állam, mint a kár okozója, nem háríthatja át - még részben sem - a kártalanítás terhét azokra a jogi személyekre, amelyek a károkozás idején még nem is léteztek. Azt azonban ő is elismeri, hogy a szövetkezetek, bár maguk nem voltak károkozók, annak haszonélvezői voltak. Márpedig, ha a kárpótlás koncepcióját elfogadjuk (a rendszerváltás terheit az egész társadalomnak viselnie kell), ebből az következik, hogy a szövetkezeteknek is ki kell venniük a maguk részét a kötelezettségekből. Ráadásul – mondja ki a többségi vélemény – az állam a tulajdonába került termőföld jelentős részét a termelőszövetkezetek tulajdonába adta. Ha tehát a föld esetében is csupán az állami tulajdonban maradt földterület terhére valósulhatna meg a kárpótlás, ez a volt földtulajdonosok olyan hátrányos megkülönböztetése lenne, amely összeegyeztethetetlen az Alkotmány 70/A.§-ában foglalt diszkrimináció-tilalommal.

elidegenítésének jövőbeli szabályozását a törvényhozó fenntartotta magának [64/1993.(XII.22.) AB határozat]. További korlátját jelenti a vételi jognak, hogy a gyakorlására előírt ötéves időtartam alkotmányellenesnek bizonyult, illetve az értékgarancia biztosítása is alapvető fontosságú. Ezen túl is csak az állampolgárok megfelelő lakhatási lehetőségének biztosítása teszi indokolttá a vételi jogot, nem lakás céljára szolgáló helyiségek esetén ezért aránytalan tulajdonkorlátozásnak minősül. Az Alkotmánybíróság értelmezésében a vételi jog nem tulajdonelvonás, hanem a tulajdonjog – rendkívül súlyos - megterhelése, korlátozása. Mivel annak gyakorlása esetén nincs lehetőség bírói felülvizsgálatra (mint a kisajátításnál), és csak a körülmények jelentős megváltozása nyújthat szabadulást, különös jelentősége van az alkotmánybírói kontrollnak. Vörös Imre szerint a törvényen alapuló vételi jog eleve, az értékgaranciától függetlenül alkotmányellenes, az ugyanis fellazítja a tulajdonjog és a tulajdonvédelem egész dogmatikai rendszerét, az abszolút szerkezetű tulajdonjogi jogviszonyt relatív szerkezetűvé változtatja.⁷⁹ Úgy véli, hogy a különböző törvények⁸⁰ által konstruált „vételi jog” valójában kodifikációs tévedés. Lábady Tamás tévesnek tartja ezt az álláspontot: vételi jog alapulhat szerződésen és jogszabályon is.⁸¹

4.3. Kétségtelen jogcím

Kérdés persze, hogy a teher „eredeti”-e, azaz mikortól kezdve illeti meg az önkormányzatot a tulajdoni védelem, mikor történt meg az átalakulás. Erre az a válasz, hogy amint az önkormányzatnak kétségtelen jogcíme keletkezik a tulajdonszerzésre, azaz nemcsak a tulajdonszerzés, hanem annak terjedelme, konkrét vagyoni köre is kellő konkrétsággal megállapítható. Egy esetben az Alkotmánybíróság még azt is elismerte, hogy az önkormányzatoknak arra is alkotmányos joguk van, hogy ez a kétségtelen jogcím kialakuljon, azaz a törvény illetve a vagyonátadó bizottságok az átadandó vagyon mértékét tisztázzák, és azt az önkormányzat meg is kapja [36/1998.(IX.16.) AB határozat]. Igaz, ezt a döntést az tette lehetővé, hogy a kielégítésül szolgáló vagyont már az önkormányzati törvény

---

⁷⁹ 28/1991.(VI.3.) AB határozathoz fűzött különvélemény

⁸⁰ Például az akkor hatályos Gt. 244. §-a. A ma hatályos Gt. 189.§-a is vételi jogot konstruál, akárcsak a Ptk. 578/D.§-a.

⁸¹ Lábady 1997, 272.

forgalomképtelennek nyilvánította, majd egy későbbi módosítás ezeket az igényeket peresíthetővé tette.

5. Piacgazdaság és állami beavatkozás

Szintén a társadalmi tulajdon lebontásával kapcsolatban jelenkező – de, mint később kiderült, általánosabb – probléma a gazdaságba való állami beavatkozás mértéke. Az Alkotmány 9.§-a szerint Magyarország gazdasága olyan *piacgazdaság*, amelyben a köztulajdon és a magántulajdon egyenjogú és egyenlő védelemben részesül. A problémát az jelentette, hogy a beavatkozás csak az átalakulás során vagy a piacgazdaság normális működésében is megengedhető-e? Az előbbi véleményen volt Kilényi Géza a Ptk. 226.§-ának vizsgálata kapcsán megfogalmazott különvéleményében: „bármennyire paradoxonnak tűnik is, az etetizált gazdasági rend „lebontásának”, piacgazdasággá való átalakításának folyamatában – átmeneti időre és szűk korlátok közé szorítva – nem nélkülözhetők bizonyos, jellegüket tekintve kifejezetten etatista módszerek, mint például adott esetben a Ptk. 226.§(2) bekezdésének alkalmazása. Ez más megfogalmazásban annyit jelent, hogy olyan alapvető alkotmányos értékek létrehozása és kiteljesítése során, mint a jogállamiság vagy a piacgazdaság, az állam – jobb híján – rákényszerül olyan jogszabályi rendelkezések alkalmazására is, amelyek a kiépült jogállammal és a működő piacgazdasággal összeegyeztethetetlenek.”⁸² Ugyanennek a határozatnak a többségi véleménye viszont már eltérően fogalmaz: „Kétségtelen, hogy az ún. szocialista tervgazdálkodás átalakítása, a piacgazdaság megteremtése, egyszóval a rendszerváltás ellentétes irányú, tehát az állam szerepének csökkentését, az állami befolyás visszaszorítását eredményező szabályozást tesz szükségessé. Ez a folyamat azonban nem eredményezheti az állami beavatkozás lehetőségének a teljes megszüntetését, hanem csak a nemzetközi standardra való átállást, azaz a szocialista tervgazdálkodás helyett a liberális modell megfelelő kiépítését”. Egy későbbi határozat pedig leszögezi, hogy az Alkotmány – a piacgazdaság deklarálásán túl –

---

⁸² 32/1991.(VI.6.) AB határozat. Kilényi véleménye ellentmondani látszik az Alkotmánybíróság későbbi nagy jelentőségű döntésében foglaltaknak, miszerint “jogállamot nem lehet a jogállam ellenében megvalósítani” - 11/1992.(III.5.) AB határozat.

gazdaságpolitikailag semleges, „az Alkotmányból az állami beavatkozás nagysága, ereje, még kevésbé tilalma közvetlenül nem vezethető le”.⁸³ A kormányzat ezért szabadon alakíthatja a gazdaságpolitikát, csak olyan beavatkozások minősülnek alkotmányellenesnek, amelyek a piacgazdaság létevel fogalmilag és nyilvánvalóan összeegyeztethetetlenek.

Érdekes megfigyelni, hogy hogyan alakult az amerikai Supreme Court álláspontja az állami beavatkozás kérdésében. 1937-ig az állammal szemben korlátot állító due process eljárási elvét olyan anyagi jogi szabálynak tekintette, ami a tulajdonnal való szabad rendelkezés mindenfajta állami korlátozásával szemben védelmet nyújt, a bíróság tehát a liberális gazdaságpolitikai modell mellett kötelezte el magát. A változást az 1937-ben meghozott ítéletek jelentették, melyek alkotmányosnak fogadták el a minimálbért előíró valamint a társadalombiztosítási törvényt. Ettől kezdve a Supreme Court nem kötelezi el magát egyetlen gazdasági rendszer mellett sem.⁸⁴

---

⁸³ 33/1993.(V.28.) AB határozat

⁸⁴ Wolfgang Friedmann: Recht und sozialer Wandel. Frankfurt am Main, 1969, 48-49. és 80.

III. Az alkotmányos tulajdoni koncepció

1. A tulajdonként védett jogosultságok

1.1. Út a védelem kiterjesztéséig

A tulajdonként védett jogosultságok körének kérdése azért okoz problémát, mert az Alkotmány nem definiálja a tulajdon fogalmát. Kézenfekvőnek tűnhet ezért, hogy a polgári jogi tulajdon-fogalomból induljunk ki, ahogyan azt működésének kezdetén az Alkotmánybíróság is tette. Az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának gyakorlata az alkotmány 5. kiegészítésével kapcsolatban többé-kevésbé a mai napig ezt a megközelítést követi, bár a megfelelő eljárás (due process) klauzulájának kiterjesztő értelmezésével valamelyest kiszélesítették a védett jogosultságok körét.⁸⁵

Magyarországon az indítványozók klasszikus polgári jogi érveléssel fordultak a testülethez, azzal támadva különféle jogszabályokat, hogy azok tulajdonjoguk részjogosítványait korlátozzák vagy vonják el (pl. a rendelkezési jogot elidegenítési és terhelési tilalommal), márpedig a tulajdonhoz való jog lényeges tartalmát éppen a polgári jog szerinti birtoklás, használat, rendelkezés triászában látták. Az Alkotmánybíróság pedig az indítványok fogalmi rendszerében válaszolt, kialakítva azt a gyakorlatot, hogy a rendelkezési jog időleges korlátozása nem sérti a tulajdonhoz való jog lényeges tartalmát (7/1991.(II.28.) és 13/1992.(III.25.) AB határozat). A döntések szerint ugyanis „a rendelkezési jog a tulajdonjoghoz tartozó részjogosítvány, [...] a rendelkezési jog korlátozása azonban csak akkor jár magának a tulajdonnak mint alkotmányos jognak a korlátozásával, így csak akkor alkotmányellenes, ha az elkerülhetetlen, tehát kényszerítő ok nélkül történik, továbbá, ha a korlátozás súlya a korlátozással elérni kívánt célhoz képest aránytalan”. A későbbi határozatok érvelése azonban fokozatosan elszakad a polgári jogtól, hogy önálló alkotmányjogi tulajdoni koncepciót hozzon létre.

Az Alkotmány fogalmainak autonómiája alapvető garancia a törvényalkotóval szemben, hiszen így az Alkotmány által védett jogok körét és tartalmát nem az

---

⁸⁵ Sonnevend 2003, 646.

„egyszerű” törvényhozó szabja meg, hanem azokat az Alkotmányból kell levezetni. Ez az út nem előzmény nélküli, elsősorban a német joggyakorlat és tudomány szolgálhatott mintául. A német jogirodalomban Martin Wolff híres, 1923-ban megjelent tanulmányához szokták kötni a folyamat kezdetét. Wolff a weimari alkotmány 153. szakasza kapcsán megállapítja, hogy jogos az egyetértés tekintetében, hogy annak nemcsak „a mai polgári jogi értelemben vett tulajdont, hanem valamennyi magánjogi vagyoni jogot (követelést, részvényt, dologi jogot, szerzői jogot) biztosítania kell”.⁸⁶ Ez a kijelentés két szempontból is meglepő volt: egyrészt, mert korábban egyáltalán nem volt ezzel kapcsolatban egyetértés, másrészt Wolff semmiféle magyarázatot nem adott arra nézve, hogy miért is kellene a tulajdonjog fogalmát kiterjesztően értelmezni.

A szellem azonban kiszabadult a palackból és a Reichsgericht némi habozás után következetesen alkalmazta Wolff tételét a joggyakorlatban. A jogtudomány ezt azzal az érveléssel igazolta, miszerint korábban az ingatlantulajdon alkotta a polgárok vagyonának meghatározó részét, ebben azonban változás következett be. Ráadásul a gazdasági rend átalakulása következtében az állami beavatkozás már nemcsak egyes ingatlanok kisajátítására korlátozódik, hanem a polgárok egész vagyonát fenyegeti, ezért a védett körnek is ezzel párhuzamosan növekednie kell. A kiterjesztő értelmezés kialakulását a megváltozott társadalmi-politikai környezettel szokás magyarázni. Korábban ugyanis a parlament a polgárság számára szolgált hasznos eszközzel a feudális kiváltságok elleni küzdelemben, a weimari időkre azonban a tulajdonnal nem rendelkező tömegek is parlamenti képviselőhöz jutottak, s ez a polgári tulajdoni rend felszámolásával fenyegetett.⁸⁷ Nevezetes tanulmányában Wolff is „radikális baloldali ötletekről” beszél, melyek a tulajdont fenyegetik. A megváltozott parlamentáris erőviszonyok teszik szükségessé a törvényhozás alávétését egy másik fórumnak.

Ahogy a bevezetőben már említettem ez a védelem nem volt valódi alapjogi védelem. A bíróságok ugyanis csak annyit tehettek, hogy ott is kártalanítást ítélték meg, ahol azt a tulajdon korlátozását vagy elvonását elrendelő törvény nem írta elő. Ez a gyakorlat a BGH ítéleteiben a második világháború után is folytatódott, míg az alkotmánybíróság ki nem mondta, hogy egyrészt a bíróság nem léphet a törvényhozás helyébe, ha a jogszabály nem rendelkezik kártalanításról, azt a bíró sem írhatja elő, másrészt hangsúlyozta a tulajdon alapjogi jellegét, ami több mint egyszerű vagyoni

---

⁸⁶ Wolff 1923, 3.

⁸⁷ Rittstieg 1975, 252-258.

jog. Az alkotmányellenes tulajdonelvonás kártalanítás fizetésével sem válik alkotmányossá.⁸⁸

A magyar alkotmánybírósági gyakorlatban a 17/1992.(III.30.) AB határozat jelentette a változást, mely elsősorban más alkotmánybíróságok gyakorlatára hivatkozva biztosította a használat jogának tulajdoni védelmét. „Az Alkotmánybíróság elvi érveléssel mutat rá arra, hogy az Alkotmány 13. §-ának (1) bekezdése nemcsak a tulajdonjog, hanem az azzal összefüggő minden vagyoni jog biztosítására vonatkozik. Az Alkotmány 9. § (1) bekezdése ezért a tulajdonvédelem körében az egyéb vagyoni jogok védelmét is biztosítja. A jogösszehasonlítás is azt mutatja, hogy több külföldi alkotmánybíróság gyakorlata a vagyoni jogosultságokat az alkotmányos tulajdonvédelem köré vonja. Az Alkotmánybíróság ezzel is összhangban az Alkotmány tulajdonvédelemmel kapcsolatos rendelkezéseit olyan alapjognak tekinti, amelyet mind az Alkotmánybíróság, mind a bíróságok az egyéb dologi jellegű vagyoni jogok védelmére is alkalmazhatnak.” Egyelőre a kiterjesztés szűk körre korlátozódott tehát, hiszen csak a dologi jellegű vagyoni jogokat érintette. A tulajdonostárs elővásárlási joga éppen azért nem élvezett alkotmányos tulajdonvédelmet, mivel az Alkotmánybíróság szerint az kötetmi és nem dologi jellegű jogintézmény, „az Alkotmány – nemcsak 9.§ (1) bekezdésének, de – 13. §-ának alkalmazása sem merül fel” [39/1992.(VII.16.) AB határozat]. (Megjegyzendő, hogy Zlinszky különvéleménye szerint a tulajdonos elővételi, előbérleti joga a rendelkezési jogosultság része, annak törvény szerint a mindenkori tulajdonost a mindenkori tulajdonostárssal szemben illető, tehát dologi és nem kötetmi jellegű jogosultsága.)

1.2. Az áttörés

Az áttörést a 64/1993.(XII.22.) AB határozat hozza, melyben az Alkotmánybíróság a ma is érvényesülő alkotmányos tulajdoni koncepciót kidolgozta. „Az alkotmányi tulajdonvédelem köre és módja nem szükségképpen követi a polgári jogi fogalmakat. A szükséges és arányos korlátozásnak, illetve a tulajdonjog lényeges tartalmának ugyanis nincs polgári jogi megfelelője. A tulajdonjog részjogosítványai [...] nem azonosíthatók a tulajdonhoz való jog alkotmányi védelmet élvező lényeges

---

⁸⁸ BverfGE 58, 300 (Naßauskiesung)

tartalmával [...] Az alkotmány szerinti tulajdonvédelem köre tehát nem azonosítható az absztrakt polgári jogi tulajdon védelmével, azaz sem a birtoklás, használat, rendelkezés részjogosítványával, sem pedig negatív és abszolút jogként való meghatározásával.” A polgári jogi és az alkotmányjogi tulajdon elhatárolását az Alkotmánybíróságnak a tulajdon funkciójáról vallott felfogása tette lehetővé. Az Alkotmány ugyanis „a tulajdonjogot mint az egyéni cselekvési autonómia hagyományos anyagi alapját részesíti alapjogi védelemben”. A gazdasági-társadalmi viszonyok változásával pedig „az alkotmányos védelemnek úgy kell követnie a tulajdon társadalmi szerepének változását, hogy közben ugyanezt a védelmi feladatot elláthassa. Amikor tehát az egyéni autonómia védelméről van szó, az alapjogi tulajdonvédelem kiterjed a tulajdon egykori [személyes autonómiát biztosító] szerepét átvevő vagyoni jogokra, illetve közjogi alapú jogosítványokra”. Így – míg korábban a dologi jogi jelleget a kiterjesztés elvi határának és végső lehetőségének tekintette – most már a lakásbérlőnek a bérlet biztos és tartós fennállásához fűződő érdekét is alkotmányos tulajdonvédelemben részesülő vagyoni jognak minősítette az AB, mivel a bérlő számára a bérlakás lényegében ugyanazt a funkciót látja el, mint a lakástulajdon. Hasonlóan határozott nemsokkal korábban a német szövetségi alkotmánybíróság is ugyanezzel az érveléssel: „az egyén alapvető életszükségleteinek kielégítése valamint szabadságának biztosítása és személyiségének kibontakoztatása érdekében rá van utalva a [lakás] használatára. A lakosság nagyrésze azonban lakásszükségletének fedezésére... arra kényszerül, hogy lakást béreljen. A bérlő birtokjoga ilyen körülmények között olyan funkciókat lát el, amelyek tipikusan a dologi tulajdonra jellemzőek”.⁸⁹

1.3. Tulajdoni védelem a társadalombiztosítás területén

A határozat ugyanakkor nem tisztázta, hogy mik is az alkotmányos értelemben vett tulajdon ismérvei, viszont az elvi alapok már megvoltak, tehát csak alkalomra kellett várni, hogy valóban nem polgári jogi tulajdoni igények kerüljenek az Alkotmánybíróság elé. Ez a 43/1995.(VI.30.) AB határozatban valósult meg a „gazdasági stabilizációt szolgáló” törvény vizsgálatakor. Korábban is vizsgálta már az

---

⁸⁹ BverfG, Beschl. V. 26.5.1993. Neue Juristische Wochenschrift 1993/32, 2035-2037. A német határozatot részletesen ismerteti (és bírálja) Vörös Imre. Vörös 1994, 40-44.

AB a társadalombiztosítási igények esetleges tulajdoni védelmét, azonban ekkor még elutasító álláspontra helyezkedett. „Az Alkotmány 70/E. §-ában szabályozott szociális biztonság, illetőleg az ellátáshoz való jog és a 13. §-ban biztosított tulajdonhoz való jog között összefüggés nincs. Az ún. szociális jogok alapján a nyugdíjasokat és más jogosultakat alkotmányosan megillető társadalombiztosítási szolgáltatások alapja nem a tulajdonhoz való jog, hanem az Alkotmány által nevesített ellátáshoz való jogosultság. A nyugdíjjog tehát nem tulajdoni, hanem szociális jogi igény, még „vásárolt” jogi részében is biztosításon és nem dologi jogi jogosultságon alapuló követelés.⁹⁰ Szabó András és Zlinszky János különvéleménye – bár csak utalásszerűen – felvetette az Alkotmány 13. §-ának alkalmazhatóságát: „A módosított Alkotmány életbelépése óta a szociális biztonság mellett a tulajdon védelméből, a vagyoni jogok elvonásának tilalmából is következik, hogy ezt az ellátást az állam, illetve a társadalombiztosítás állami garancia mellett értékállóan tartozik biztosítani”. A nyugdíj elvonása szerintük csak “csak a vagyonelevonás rendes szabályai szerint lehetséges. Alapvetően tehát teljes kártalanítás mellett közcélból, másrészt közterhek viselése céljából, a különböző vagyoni jogok nem diszkriminatív terhelése mellett arányos mértékben, ha a cél másképp el nem érhető”. A funkcionális alapra való átállással megnyílt az út az alkotmányos tulajdonvédelemnek a társadalombiztosítási igényekre való kiterjesztése előtt is.

A Gst. egyes rendelkezéseinek megsemmisítése kapcsán az AB kimondta, hogy “Az emberek túlnyomó többsége ma nem ‘önnyugdíjas’, s inaktív korára társadalmi és gazdasági biztonságát nem saját dologi javai jelentik, hanem eleve úgy él, hogy munkája eredményének egy részét a társadalombiztosításba ruházza be, s annak a szolgáltatásai látják el a szűken értelmezett polgári jogi vagyon biztonságot garantáló feladatát. Ha pedig javait törvény vonja el erre a célra, törvénynek kell a tulajdonéval összehasonlítható biztonságot nyújtania”. A személyes autonómia biztosítása tehát ok a tulajdonvédelem körének kiterjesztésére, azonban nem tekinthető a védelem feltételének. Az Alkotmánybíróság a konkrét esetben nem vizsgálja, vajon az adott jogosultság egy meghatározott kör számára a személyes autonómia biztosításához szükséges-e, hanem abból indul ki, hogy a társadalombiztosítási jogosultságok általában az állampolgárok egzisztenciális biztonságát szolgálják.⁹¹ A jogosultságok funkciója azonban nem lehet a tulajdonvédelem kizárólagos feltétele, hiszen így akár

⁹⁰ 26/1993.(IV.29.) AB határozat

⁹¹ Sonnevend 2003, 653.

a szociális segély is tulajdoni védelmet élvezne, a tulajdonhoz való jog pedig egyfajta szociális biztonsághoz való joggá alakulna. A megoldást Locke szolgáltatja, ugyanis “a tulajdonvédelem a társadalombiztosítás terén sem veszíti el kapcsolatát a saját vagyonnal, vagy értékteremtő munkával”. Ily módon mindazon társadalombiztosítási szolgáltatások esetében, ahol a biztosítási elem szerepet játszik, a szolgáltatások csökkentésének vagy megszüntetésének alkotmányossága a tulajdonvédelem ismérvei szerint bírálendő el. A biztosítási elem pedig ott játszik szerepet, ahol a jogosultság járulékfizetéssel fedezett, azaz, ahol annak feltétele a társadalombiztosítási jogviszony fennállta. A “segélyezésbe lecsúsztatott” szolgáltatások ezért nem élveznek alkotmányos tulajdonvédelmet. A tulajdoni védelem tárgyát pedig a biztosítási esemény megnyíltával létrejött igények valamint a szolgáltatásokra vonatkozó várományok alkotják. Nem szükséges, hogy a járulékfizetést a jogosult maga teljesítse, sőt a hozzátartozói nyugellátás keretében nyújtott ellátások annak ellenére is biztosítási jellegűnek tekintendők, hogy annak jogosultjai nem fizetnek a jogosultság megszerzése érdekében járulékot, a biztosítottak pedig szintén nem fizetnek a hozzátartozóik nyugellátásának esetleges megszerzése érdekében magasabb járulékot. Ugyanakkor a pontos megfelelést a saját befizetés és a szolgáltatás között a társadalombiztosítás működési módja (nem tőkésített vagyon) és a beépített szolidaritási elem, valamint a hosszú távon a járulékfizető által is hordozott kockázat kizárja. Mivel a társadalombiztosításban a biztosítási elem, azaz a “vásárolt jog” elve és a szolidaritás elve egyaránt érvényesül, a társadalombiztosítás alkotmányossága nem ítéhető meg önmagában a fizetett járulék és az ellenszolgáltatás közötti mennyiségi viszony alapján. A társadalombiztosítási szolgáltatásokat és várományokat azonban nem lehet az ellenszolgáltatások érintetlenül hagyása mellett lényegesen és aránytalanul úgy megváltoztatni, hogy az már az alkotmányosan védett tulajdonosi pozíció sérelmével járjon, a biztosítás és szolidaritás arányainak önkényes megváltoztatása ugyancsak kizárt.

Ezen ismérvek alapján az AB eddig a táppénzre, a stabilizációs törvénycsomaggal érintett bizonyos egészségügyi ellátásokra valamint a saját jogú és a hozzátartozói nyugellátásra vonatkozó jogosultságokat nyilvánította kifejezetten az Alkotmány 13. §-ának védelme alá tartozónak. Alkotmányellenesnek bizonyult az a szabály, amely szerint a betegszabadságra jogosult biztosított betegsége első öt napjára semmiféle ellátásban nem részesül, míg a betegség további húsz napjában ellátásáról munkáltatója köteles gondoskodni, vagyis a társadalombiztosítási szolgáltatást csak

huszonöt nap után igényelheti. A statisztikai adatok alapján ez a táppénzjog háromnegyedének elvonásával jár, így a táppénzjogot mint a betegbiztosítás egyik alapvető jogviszonyát⁹² eredeti funkciójától fosztja meg. Ez a “felén túli sérelem” (laesio enormis) a tulajdon alapjogi védelmét sérti.⁹³

A társadalombiztosítási szolgáltatások tulajdoni védelmét Németországban is a funkcionális felfogás tete lehetővé. A két világháború közti időben – mint már említettem – csak a magánjogi jogosultságok élveztek tulajdoni védelmet. A változást a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság (a Bundesgerichtshof) egy 1952-ben hozott ítélete⁹⁴ jelentette, amely a közjogi vagyoni jogokra is kiterjesztette a tulajdon garanciáit, azzal az indoklással, hogy így biztosítható az egyének szabad és felelős életvezetése, így nem válnak az államhatalom puszta tárgyává. A Bundesverfassungsgericht azonban sokáig ellenállást tanúsított, a tulajdoni védelem feltételeit pedig a saját munkában, tőkebefektetésben, vállalkozói kockázatban valamint jogügyletek általi értékesíthetőségben látta.

1971-ben aztán Rupp-von Brünneck alkotmánybíró fogalmazott meg különvéleményt⁹⁵ egy határozathoz, s az abban foglaltak átalakították a testület gyakorlatát. Szerinte az addigi gyakorlat magán- és közjog szigorú elválasztásából indul ki, amit a jogfejlődés már rég meghaladott, ráadásul nem veszi figyelembe a társadalmi és gazdasági viszonyok megváltozását, különösen az állami szociális juttatások előretörését. Az alkotmányos tulajdoni védelmet a Grundgesetz 2. szakaszával összefüggésben vizsgálja és annak a szabadságot biztosító funkciót tulajdonít, ezért ki kell terjednie azon közjogi jogokra is, melyekre a polgárok egyre inkább rá vannak utalva. Néhány évvel később már a többségi vélemény is elvileg elismeri a társadalombiztosítási igények tulajdoni védelmét, bár a konkrét esetben nyitva hagyja a kérdést, mert az alkotmányjogi panasz már más okból eredményes

---

⁹² A társadalombiztosítási jogviszonyokat ugyanis a maguk egészében kell kezelni. [43/1995.(VI.30.) AB határozat]. Felmerül a kérdés, hogy a táppénz elkülönített kezelése mennyiben áll összhangban ugyanezen határozatnak azzal a részével, amely egyes szolgáltatások (fogorvosi ellátás, gyógyfürdői szolgáltatás) korlátozását az egész egészségügyi szolgáltatáshoz mérte. Sajó 1996, 211-212. Sonnevend szerint ennek magyarázata, hogy az egészségügyi szolgáltatás – szemben pl. a táppénzzel – természetbeni szolgáltatásokat jelent, másrészt a törvény szerkezetéből következtet arra, hogy az egészségügyi szolgáltatás az alkotmányos vizsgálat céljaira egyetlen szolgáltatásnak tekintendő. Sonnevend 1997, 223.

⁹³ 56/1995.(IX.15.) AB határozat

⁹⁴ BGHZ 6, 270

⁹⁵ BVerfGE 32, 111 (129)

volt⁹⁶. 1980-ban születik meg az első olyan határozat (a tartási beszámítás tárgyában), melyben társadalombiztosítási jogosultságnak tulajdoni védelmet nyújt a testület.⁹⁷ A nyugdíjvárományok tulajdoni védelmének feltétele a személyes hasznosság valamint a jogosult saját szolgáltatása. Ezt a döntés aztán ítéletek sora követte, például a munkanélküli-ellátás terén, melyekben kikristályosodtak a tulajdoni védelem feltételei. Ezek: a szolgáltatás célja a személyes autonómia biztosítása, az ellátás a jogosult nem lényegtelen saját szolgáltatásán alapul, végül a jogosulthoz hozzárendelt vagyoni értékű jog, azaz már megnyílt igény vagy váromány, ne pusztán gazdasági esély vagy várakozás legyen.⁹⁸

1.4. Egyéb köz- és magánjogi jogosultságok

A közjogi eredetű jogosítványok közül nemcsak a társadalom-biztosítási szolgáltatások esetében állapította meg a tulajdoni védelmet az Alkotmánybíróság, hanem bizonyos hatósági engedély alapján folytatható gazdasági tevékenységek tekintetében is. A 40/1997.(VII.1.) AB határozat állapította meg, hogy a technikai végzettséggel rendelkezők joga az építész tervezői és szakértői munka végzésére tulajdoni védelmet élvez. A döntés szerint “a technikai végzettséggel rendelkező tervezők és szakértők által bevezetett és gyakorolt, rendszeres tervezői tevékenység, amely rendszeres jövedelmet biztosít számukra, az alkotmány 13.§(1) bekezdése szerinti tulajdonvédelmet élvez”, bár a vizsgált korlátozást arányosnak, ezért alkotmányosnak ítélte. Ehhez hasonló tényállást vizsgált két évvel később az Alkotmánybíróság, amikor a szakvizsgával nem rendelkező közjegyzők közjegyzői tevékenység végzésére vonatkozó jogának megszüntetését sérelmezték az indítványozók. A döntés megerősítette, hogy “a bevezetett és gyakorolt, rendszeres kereső tevékenység, amely rendszeres jövedelmet biztosít, az Alkotmány 13.§ (1) bekezdés szerinti tulajdoni védelmet élvez”. Sólyom László később kritikusan foglalt állást a kérdésben, szerinte az, “hogyan egy ilyen mérlegeléshez kell-e a tulajdonvédelemhez folyamodni, s legfőképpen, hogy az egyszer már engedélyezett, rendszeres jövedelmet hozó tevékenységnek valóban van-e köze a dologi tulajdon, és a kiterjedéssel egyre bizonytalanabb határú vagyoni értékű jogok egységéhez [...],

---

⁹⁶ BVerfGE 40,65

⁹⁷ BVerfGE 53, 257

⁹⁸ Rittstieg 1982, 1098.

amelyet a vállalkozás fogalma foglal össze, kétséges”.⁹⁹ Úgy tűnik, helyesebbnek tartja azt a későbbi döntést¹⁰⁰, mely a szerzett jogokra és a jogbiztonságra hivatkozva döntött.

Megemlítendő még, hogy az Alkotmánybíróság az Alkotmány 13.§-ának alkalmazását kiterjesztette a társasági tagság egyes vagyoni jogi vonzatú összetevőire is. A testület a kisebbségvédelmi szabályokat az alkotmányos tulajdonvédelem közvetett realizálóiaként fogja fel. Ennek oka a kisebbségvédelem fő céljában keresendő, ami az önmagukat kisebb vagyoni hozzájárulással képviseltető tagok vagyoni érdekei megfelelő védelemben részesülését jelenti a társaságon belül gazdasági erőfölénnyel lévőkkel szemben (935/B/1997. AB határozat).

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlata szintén kiterjesztette a tulajdonvédelmet közjogi jellegű jogosítványokra is. Bár nem definiálta absztrakt módon a tulajdon ismérveit, a gyakorlatból három kritérium rajzolódik ki. Így tulajdonvédelemnek van helye, ha az adott jogosultság vagyoni értékű, kellően megszilárdult, jogszabályok által elismert módon létezik, valamint a jog tárgya kellően meghatározott.¹⁰¹

1.5. A tulajdoni védelem kiterjesztésével kapcsolatos problémák

Az alkotmányjogi tulajdonvédelem kiterjesztése jelentős vitákat gerjesztett, és állásfoglalásra készítette a tudomány képviselőit. Az Egyesült Államokban Charles A. Reich volt az, aki 1964-ben megjelent tanulmányában a tulajdonjog kiterjesztése mellett foglalt állást, s ezzel nagy hatást gyakorolt mind az elméletre, mind pedig a joggyakorlatra.¹⁰² Reich megállapítja, hogy az állam által nyújtott jóléti szolgáltatások (government largess) nagyon sok formát ölthetnek, azonban közös bennük, hogy fokozatosan a jólét magántulajdon által biztosított tradicionális formái helyébe lépnek. Az amerikaiak egyre növekvő mértékben állami szolgáltatásokból élnek, ugyanakkor még a személy függetlensége és méltósága szempontjából olyan alapvető juttatás is mint az öregségi nyugdíj a közérdekre hivatkozással korlátozható. Ráadásul a közérdeknek nem is kell fontosnak lennie, elég, ha az nem teljesen irracionális. Reich

---

⁹⁹ Sólyom 2001, 647.

¹⁰⁰ 515/B/1997. AB határozat

¹⁰¹ Sonnevend 2003, 649.

¹⁰² Reich 1964

szerint a monopóliumok, kartellek kialakulása azt eredményezte, hogy a magántulajdont inkább a szabadság ellenségének, mint barátjának tartják. Az állami reformok valamennyire csökkentették a vállalatok hatalmát, de az a kormányzat hatalmává alakult. A társadalmi viszonyokba egyre jobban beavatkozó állam azonban már nem zsugorítható össze, nem térhetünk vissza egy korábbi gazdasági rendhez. A megoldás tehát, hogy a hagyományos értékeket (individualizmus, pluralizmus) a mai keretek közt védjük meg, olyan intézmények létrehozására van szükség, amelyek el tudják látni azt a feladatot, amelyet korábban a magántulajdon látott el, de ma már nem képes rá. Ezt a feladatot pedig az állam által nyújtott jóléti szolgáltatásoknak kell ellátniuk. A huszadik század Homestead Actjét¹⁰³ kell megteremteni, ami a szabadság gazdasági alapja lehetne, egy új tulajdont (new property) kell létrehoznunk – így Reich. Az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága a Goldberg v. Kelly ügyben Reich felfogását követve kimondta, hogy egy jóléti szolgáltatásban részesülő személynek a törvényi jogosultsága tulajdonnak minősül a 14. módosítás biztosította due process tekintetében, azonban a Bill of Rights anyagi jogi feltételei (közcélság, igazságos kártalanítás) tekintetében nem.¹⁰⁴ Téves azonban Sajó András megállapítása, miszerint az Alkotmánybíróság Reich elméletét eredeti jogi környezetéből kiemelve, annak belső egységét megtörve alkalmazta a társadalom-biztosítási szolgáltatások tulajdoni védelmére, hiszen az Alkotmánybíróság egyáltalán nem hivatkozik Reichre, s ha már mintákat keresünk, azokat sokkal inkább a német jogban találhatjuk.

1.5.1. Korai kritikák

Németországban Wolff elméletét és az annak nyomán kialakult – a kisajátítás fogalmát szélesen értelmező – gyakorlatot kezdettől fogva komoly támadások érték. Otto Kirchheimer¹⁰⁵ szerint a Reichsgericht gyakorlata mögött az húzódik meg, hogy a polgárság nem hajlandó alávetni magát a parlamenti többségnek, s ezért hívják fel a

---

¹⁰³ 1862-ben kiadott családi birtok törvény, mely minden farmernek jogot adott, hogy 160 acre földhöz jusson 10 dollár illeték ellenében. Ötévi ott-tartózkodás és a föld megművelése esetén a terület a farmer tulajdonába kerül. Ezáltal a törvény a szabadsághoz szükséges tulajdont biztosította a farmereknek.

¹⁰⁴ Sajó 1996, 213. Bár az 5. kiegészítés (ez a nemzeti kormányzatra vonatkozik) és a tagállamokra irányadó 14. kiegészítés elhatárolása nem volt mindig ilyen egyértelmű. A Legfelsőbb Bíróság ugyanis 1897-ben, a Chicago B. & Q.R. v. Chicago ügyben kimondta, hogy az 5. kiegészítés értelmében az államoknak tilos magántulajdont megfelelő kártalanítás nélkül kisajátítani. A bíróság tehát ezt a tiltást felvette a 14. kiegészítés megfelelő eljárás (due process) klauzulájába, ami viszont az államokra is vonatkozik. Janda-Berry-Goldman: Az amerikai demokrácia. Budapest, 1996, 404.

¹⁰⁵ Kirchheimer 1930, 43. és 51.

bíróságokat arra, hogy ne csak a közigazgatási aktusokkal, hanem a törvényekkel szemben is lépjen fel, ne ismerje el azokat az állam végleges akaratnyilatkozatának. Kirchheimer elmélete mögött az a régebbi gyakorlat húzódik meg, hogy a tulajdonjog a törvényhozással szemben nem élvez védelmet, pusztán a közigazgatással szemben. Szerinte a weimari alkotmány a polgári tulajdoni rendet nem biztosítja többé, pusztán azt, hogy egy olyan jogintézmény fennmaradjon, ami a tulajdon elnevezést megérdemli.

Tulajdon és demokrácia viszonya bonyolult, folyamatosan változó kapcsolatrendszer. A XIX. században kéz a kézben jártak, hiszen az akkori demokrácia a tulajdonosok demokráciája volt, a politikai jogokat vagyoni cenzushoz kötötték. A választójog kiterjesztésével, a vagyontalan tömegek politikai részvételének kialakulásával azonban a demokrácia a tulajdonnal, a tulajdonos polgársággal szembeni fenyegetéssé változott. A kérdés a XXI. század elején is aktuális, hiszen a modern alkotmányok (így a magyar alaptörvény is) egyrészt a népszuverenitás alapján széleskörű döntési, mérlegelési jogot biztosítanak a demokratikus intézmények számára, másrészt a tulajdonhoz való jog mint emberi jog garanciáit tartalmazzák.¹⁰⁶

Carl Schmitt ugyancsak kritikusan szemlélte a kialakult joggyakorlatot.¹⁰⁷ Megfigyelése szerint esetről esetre, minden rendszert nélkülözve tűnnek el a klasszikus kisajátítás-fogalom elemei, azonban mindig egy irányba, a tulajdonvédelem kiterjesztésének irányába mutatva. A folyamat oda vezet, hogy a törvényhozót általánosan kártalanítás fizetésére kötelezi a jogalkotással kapcsolatban, a bíróságok pedig politikai mérlegelésre kényszerülnek. Azzal, hogy a tulajdon tárgyról a funkciójára, vagyoni értékére kerül a hangsúly, a tulajdon elveszíti speciális ellenálló erejét, s a bíróságok mindenfajta tulajdont a pénz sorsának, az érteektelenedésnek, az inflációnak vetnek alá. A további bírálatok széles skálán mozognak a locke-i tulajdonelmélet filozófiai mélységű bírálatától konkrét bírósági határozatok praktikus szempontokat követő elemzéséig.

---

¹⁰⁶ Az előbbire helyezi a hangsúlyt Brünneck, aki szerint egy olyan uralmi rendszerben, ahol az alkotmány a demokrácia mellett kötelezte el magát, a "törvényhozóval szembeni bizalmatlanság" a Grundgesetz 14. cikkének értelmezése kapcsán nem elfogadható. Brünneck 1984, 426. Persze a törvényhozóval szembeni túlzott bizalom számos tragédia forrása volt az elmúlt évszázadban, éppen ez tette szükségessé az alkotmánybíróságok létrehozását.

¹⁰⁷ Schmitt 1958, 110-123.

1.5.2. Szociális szempontok. Tulajdon és szabadság

Szociális szempontú megközelítést figyelhetünk meg azon szerzőknél, akik a tulajdon “igazságosabb” elosztását követelik. Kiindulópontjuk a joggyakorlat alapvetése, miszerint a tulajdon funkciója a személyes autonómia, a szabadság biztosítása. Luhmann szerint ez az érvelés közvetlenül a kommunizmushoz vezet¹⁰⁸, hiszen, ha a szabadság feltételezi a tulajdont, jogos a követelés, hogy mindenki tulajdonhoz jusson, a tulajdoni viszonyok pedig radikálisan megváltozzanak. Gustav Radbruch szerint a személyiség kibontakozása a tulajdonban csak kevesek számára és azon az áron megy végbe, hogy sokak számára az éppen ezáltal lehetetlenné válik. A különféle szerződési elméletekben szereplő tulajdoni szerződés, melynek célja az állam létrehozásával a tulajdon védelme, így nem lehet hatályos a tulajdonnal nem rendelkezők tekintetében, őket az nem kötelezi. Ezért az elméletet át kell alakítani, és a (meglévő) tulajdon joga helyébe a tulajdonszerzésre való jogot (das Recht auf Eigentum) kell állítani.¹⁰⁹ Hasonló érvelést alkalmaz Karl Larenz. Az absztrakt tulajdonszerzési képesség biztosítása kevés, ténylegesen tulajdonnal kell rendelkezni mindenkinek, ellenkező esetben az emberi méltóság, szabadság csorbul.¹¹⁰

Ha ezeket a követeléseket vizsgáljuk, nem szabad szem elől tévesztenünk azt a változást, mely szabadság és tulajdon viszonyában az elmúlt évszázadokban lezajlott. A klasszikus liberális tulajdoni felfogás kialakulása ugyanis összeforrt a feudális elnyomás alóli felszabadulással.¹¹¹ Innen ered a tulajdon és a szabadság egymást feltételező, szoros kapcsolata. Ha pedig a tulajdon elválaszthatatlan az emberi szabadságtól, akkor az is olyan “érinthegetetlen” kell, hogy legyen, mint a szabadság. Ezt tükrözi a korlátlan tulajdonosi hatalmat biztosító szabály a Code Civilben vagy a BGB-ben. Azóta viszont a tulajdon szociális kötöttségei egyre határozottabban kifejezésre jutnak, s ezzel párhuzamosan az általános személyiségi jog lépésről lépésre átvette a tulajdon eredeti autonómiát biztosító funkciójának egy részét. Nem véletlen, hogy az Alkotmánybíróság abszolút védelmet a személyiségi jognak és nem a tulajdonnak ad.¹¹² Tulajdon és szabadság kapcsolata tehát már nem olyan szoros

---

¹⁰⁸ Idézi Andersen 124.

¹⁰⁹ Gustav Radbruch: Rechtsphilosophie. Leipzig, 1932, 137. és köv.

¹¹⁰ Larenz 1962, 31-38.

¹¹¹ Harmathy 1989, 218. valamint Andersen 104.

¹¹² Súlyom 1994 99. és 105.

mint két évszázaddal ezelőtt, de teljesen nem szűnt meg. Walter Leisner hangsúlyozza a tulajdon alapjogi mivoltát azokkal a nézetekkel szemben, melyek szerint az emberi jogok csak a letartóztatással, kínzással szembeni szabadságok, s legfeljebb még a szabad véleménynyilvánítást és gyülekezést biztosítják. Ez a szemlélet az emberi jogokat arra szűkíti, hogy tulajdonnal nem rendelkező proletárok az állammal szemben tüntethessenek. Aki azonban nem szerezhet tulajdont illetve a meglévőt nem biztosíthatja, az hamarosan otthon marad, hiszen nem lesz miért protestálni.¹¹³

1.5.3. A társadalombiztosítás sajátosságai

Sokan foglalkoztak az alkotmányos tulajdoni védelem kiterjesztésével, az azt megalapozó érvekkel illetve annak következményeivel különösen a társadalombiztosítási szolgáltatások kapcsán. Mint már említettem, ezen szolgáltatások tulajdoni védelmének feltétele a biztosítási elem megléte. A biztosítás lényege, hogy meghatározott díj (járulék) ellenében a biztosítót helytállási kötelezettség terheli.¹¹⁴ Sajó András szerint viszont a magyar társadalombiztosítás nem így működik.¹¹⁵ Az akkor hatályos törvény szerint ugyanis a juttatás alapja a végzett munka¹¹⁶, a járadékfizetés mértékéről szó sincs, bár valamiféle torz kapcsolat kimutatható. Az Alkotmánybíróság korábbi határozatának¹¹⁷ indokolását tartja irányadónak, amely kimondta, hogy “a társadalombiztosítás ott sem válik tisztán biztosítássá, ahol meghatározóbb annak a kötelezően fizetett ellenszolgáltatáson alapuló követelés-jellege. Nemcsak, mert a rendszer egységén belül az egyes szolgáltatási ágak elkülönítése nem történt még meg, hanem mert az ellenszolgáltatás (járulék) meghatározása mindmáig nélkülözte mindazokat a (statisztikai, valószínűségi, matematikai stb.) szempontokat, amelyek nélkül valóságos biztosításról sem közgazdasági, sem jogi, sem technikai értelemben nem lehet szó. Mindaddig tehát, amíg az egész társadalombiztosítási rendszernek a piacgazdaság alkotmányos követelményeihez igazodó, korszerű átalakítása, ágazati kiépítése (nyugdíjbiztosítás, betegségbiztosítás stb.), a magán- és állami szféra megfelelő

---

¹¹³ Leisner 1994, 15.

¹¹⁴ 11/1991.(III.29.) AB határozat

¹¹⁵ Sajó 1996, 207.

¹¹⁶ 1975. évi II. törvény a társadalombiztosításról 3.§: az anyagi ellátás a végzett munkához illetőleg a szociális biztonság követelményéhez igazodik.

¹¹⁷ 26/1993.(IV.29.) AB határozat

arányainak a kialakítása nem történik meg, a társadalombiztosításnak meg kell felelnie az abban egyaránt meglévő biztosítási és szociális szempontoknak. Sajó szerint sem a beteg-, sem a nyugdíjbiztosítás nem olyan korszerű biztosítás, amelyben a szolgáltatás ekvivalens módon megfelel a járulékfizetésnek. Kérdés persze, hogy ma mennyiben értene egyet korábbi véleményével, hiszen 1998. január 1. óta új társadalombiztosítási törvény¹¹⁸ van hatályban, s az alapelvei közt rögzíti, hogy “a kötelező társadalombiztosítási rendszerben a biztosítási elv, a társadalmi szolidaritás és a tulajdonhoz fűződő jogok alkotmányos keretek közötti korlátozása együttesen érvényesül”, tehát figyelembe veszi az Alkotmánybíróság gyakorlatának következményeit. Nyilvánvaló azonban, hogy még a legmodernebb társadalombiztosítási rendszer sem működhet úgy, mint egy magánbiztosítás. Ebben a rendszerben ugyanis a társadalmi újraelosztás is óhatatlanul szerepet játszik, mégpedig három viszonylatban. Egyrészt (nyugdíjbiztosítás esetén) a - járulékot fizető illetve a nyugdíjra jogosult - generációk között, másrészt a jogosultak között is újraelosztás valósul meg, végül az állam hozzájárulása említendő. A német irodalomban is előfordulnak olyan nézetek, amelyek ezen jellemzők alapján kétségbe vonják a társadalombiztosítás biztosítási jellegét. A társadalombiztosítás sajátosságaival azonban az Alkotmánybíróság is számol: “a pontos megfelelést a saját befizetés és a szolgáltatás között a társadalombiztosítás működési módja (nem tőkésített vagyon) és a beleépített szolidaritási elem, valamint a hosszú távon a járulékfizető által is hordozott kockázat kizárja”, vagy: “nehezen fejthető szét, hogy a járulékból milyen részből lesz saját ellátás, és mit fordítanak másokra. Az alkotmányellenes, ha az arányok olyan mértékben eltolódnak, hogy az eddigi védelem szintje minőségileg gyengébbre változik, s ennek nincs alkotmányos indoka”.¹¹⁹ A tulajdoni védelem tehát biztosított, a védelem viszont alacsonyabb szintű.

1.5.4. Vásárolt jog és szociális segély

Kritikát váltott ki a német irodalomban a biztosításon alapuló igények és a szociális segély közti különbségtétel is. Ahogyan a német szövetségi alkotmánybíróság

---

¹¹⁸ 1997. évi LXXX. törvény a társadalombiztosítás ellátásaira és a magánnyugdíjra jogosultakról, valamint e szolgáltatások fedezetéről

¹¹⁹ 43/1995.(VI.30.) AB határozat

gyakorlatában a társadalombiztosítási igények tulajdoni védelmének feltétele valamely saját szolgáltatás, úgy a hazai döntések is arra alapulnak, hogy a tulajdonvédelem a társadalombiztosítás terén sem veszíti el kapcsolatát a saját vagyonnal vagy értékteremtő munkával. A bírálók szerint ez a locke-i tulajdonfelfogás elavult, hiszen a fejlett ipari társadalom vagyonnövekményei illetve – veszteségei nem hozhatók a személyes teljesítmény közös nevezőjére.¹²⁰ Arra hívják fel a figyelmet, hogy a tulajdonszerzésnek több, a magánjogban elismert olyan formája van, ahol a saját teljesítmény, a személyes munka nem játszik szerepet.¹²¹ Rittstiegl ezért helyesebbnek tartja a locke-i természetjogi elmélet helyett a tulajdon utilitarista igazolását.¹²² Bentham és Mill elméletében a tulajdon az általános jólét ösztönzésére szolgáló intézmény, a tulajdonszerzés lehetősége a gazdasági tevékenység legfontosabb hajtóereje. Rittstiegl szerint ez a teória alkalmas a modern piacgazdaságok tulajdoni viszonyainak elemzésére, s nem a munkaelmélet. Másrészt hangsúlyozza a társadalombiztosítás és a magánbiztosítás különbségeit, amiből arra a következtetésre jut, hogy a biztosítással fedezett szolgáltatások és a “vásárolt jogon” nem alapuló segélyek közötti megkülönböztetés fiktív, utóbbiak legalább annyira szolgálják a személyes autonómiát, mint a járadékfizetéshez kötött szolgáltatások, s így ugyanolyan szintű védelemre érdemesek. Már von Brünneck híres különvéleménye is felvetette, hogy nem kellene az államnak a jogosult saját szolgáltatásához kötnie az igények védelmét, hiszen azok alapja a törvényből fakadó konkrét igény.¹²³ Legfeljebb a tulajdonvédelmen *belül* tartotta szükségesnek eltérő szintű védelem biztosítását attól függően, hogy milyen a saját szolgáltatás és a szolidaritáson alapuló állami hozzájárulás aránya.¹²⁴ A tulajdonvédelem azonban nem válhat pusztán szociális biztonsághoz való joggá. Sólyom László szavaival: “A magyar határozat szép szavai – ‘a tulajdonvédelem a társadalombiztosítás területén sem veszíti el kapcsolatát a saját vagyonnal vagy értékteremtő munkával’ – nem pusztán Locke-reminiszcenciák. A funkcionális elv [...] feltételezi, hogy a társadalombiztosítás a *saját* vagyonon alapuló biztonság *helyébe* lép. Ezt viszont már bárki adhatja, akár ajándékozhatja is a társadalombiztosítási igény kedvezményezettjének”. Nagyobb

---

¹²⁰ Rittstiegl 1975, 372.

¹²¹ Andersen 47.

¹²² Rittstiegl 1975, 373.; Rittstiegl 1982, 1080.

¹²³ BVerfGE 32, 129 (142)

¹²⁴ BVerfGE 32, 129 (143)

autonómiát tehát a társadalombiztosítási szolgáltatások sem nyújtanak annál, mint amit a saját vagyon, a saját munka biztosít.¹²⁵

1.5.5. A törvényhozás “blokkolása”

Szintén Sajó András cikkében találkozunk azzal az érveléssel, miszerint a tulajdonjogi védelem kiterjesztése valójában éppen ellentétes következménnyel jár, mint amit az Alkotmánybíróság el szeretne érni. A testület gyakorlatából ugyanis kitűnik, hogy az Alkotmány a tulajdonjogot mint az egyéni cselekvési autonómia hagyományos anyagi alapját részesíti védelemben, az alapjogi tulajdonvédelem ezért kiterjed a tulajdon egykori ilyen szerepét átvevő vagyoni jogokra és közjogi alapú jogosítványokra is. Sajó úgy látja, hogy “az állam megszelídítésére [...] szánt megoldás csapdává válik: fentartja a függőség forrását, a minden bíró által egyébként fogyókúrára ítélt államot. [...] Az AB – a szolgáltatások tulajdonvédelmi megközelítésével – hozzájárul a korábbi – modernizációt és ezzel az autonómiateremtést akadályozó – függőségi rendszer fennmaradásához, annak ellenére, hogy ezzel éppen az egyéni autonómiát kívánta szolgálni”.¹²⁶ Súlyos érvek ezek, és teljes mértékben egyetértek velük – legalábbis általánosságban. Az Alkotmánybíróságnak ügyelnie kell arra, hogy ne váljon a reformok gátjává, ne blokkolja a korszerű társadalombiztosítási rendszert kialakítani szándékozó törvényhozást. Ha azonban a konkrét eseteket vizsgáljuk, sajnos az derül ki, hogy a szolgáltatások csökkentése a legritkább esetben jár alapvető szerkezeti reformokkal, az sokkal inkább a költségvetés rövid távú kiegyensúlyozását szolgálja. Erre mutatott rá az Alkotmánybíróság is, amikor azt a jogalkotói technikát bírálta, amelynek következtében “a változtatások a rendszer egészén belül sorozatos jogkorlátozást vezetnek be, a biztosítottakra és az ő javukra járulékot fizető munkáltatókra hátrányosak és anélkül idéznek elő alapvető módosulásokat, hogy azok az egyébként európai viszonylatban is egyedülállóan magas társadalombiztosítási járulékok mértékét érintenék”. Ezért “a társadalombiztosítás szolgáltatásainak az előre nem látható – ellentételezés nélküli – csökkentése és mindezeknek a napi gazdaságpolitikai célkitűzések szolgálatába állítása a rendszer stabilitásának

---

¹²⁵ Sólyom 2001, 645.

¹²⁶ Sajó 1996, 221.; A német jogirodalomban is megtaláljuk ezt az érvet: Papier 1984, 14.

alkotmányos követelményét veszélyezteti, sérti a bizalomvédelem elvét és az állam alkotmányos garanciavállalásának kötelezettségét”.¹²⁷

1.5.6. A tulajdonjog korlátainak növekedése

A kritikák következő csoportja már átvezet a tulajdonhoz való jog korlátairól szóló fejezetbe. A liberális tulajdoni felfogás hívei ugyanis azért tartják elfogadhatatlannak az alkotmányos tulajdonvédelem kiterjesztését, mert szerintük az a védelem gyengítésével jár. Hans-Jürgen Papier szerint ez a folyamat azt eredményezi, hogy a tulajdonhoz való jog megszűnik szabadságjog lenni, s ehelyett egy olyan szociális joggá válik, amely az állami mérlegelés számára túlságosan nagy teret enged. A kiterjesztés során minél jobban eltávolodunk a magánjogi tulajdonfogalomtól, annál inkább elhalványulnak a tulajdonhoz való jog garanciájának sajátosságai, s helyükbe olyan általános jogállami elvek lépnek mint a bizalomvédelem, a megfelelő eljárás vagy az arányosság. Ezért a jogvédelem szempontjából semmiféle előnnyel nem jár, ha a társadalombiztosítási igények tulajdoni védelmet élveznek, az megoldható lenne a Grundgesetz 14. cikkén kívüli eszközökkel (például a bizalomvédelem elvével).¹²⁸

Walter Leisner is attól tart, hogy ha a tulajdonhoz való jog bizonyos területen (a társadalombiztosítási szolgáltatások esetén) relativizálható, gyengíthető, akkor nehéz lesz megindokolni, hogy más javak (például ingatlan tulajdonjoga) esetén miért ne lehetne a törvényhozónak ugyanolyan mérlegelési szabadságot biztosítani.¹²⁹ A diagnózist helyesnek is tarthatjuk, a védelem kiterjesztése valóban együtt járt annak relativizálásával, kérdés persze, hogy a joggyakorlat figyelmen kívül hagyhatja-e az állam fokozódó részvételét a gazdaságban, a jóléti államok kialakulását, a tulajdon (alkotmányban is megfogalmazott) szociális kötöttségeit. Véleményem szerint nem.

---

¹²⁷ 56/1995.(IX.15.) AB határozat

¹²⁸ Papier 1984, 13-16.

¹²⁹ Leisner 1994, 30.

2. A tulajdonhoz való jog korlátai

A polgári jogétól eltérő alkotmányos tulajdoni felfogás tehát két alapvető következménnyel járt. Az egyik – ezzel foglalkozott az előző fejezet – a védett kör kiterjesztése, míg a másik, ezzel párhuzamosan, a védelem relativizálása, “felpuhulása”.

A tulajdonhoz való jog korlátai tekintetében két, eltérő elvi alapokon álló megközelítést különböztethetünk meg. Az egyik az Amerikai Egyesült Államokban követett gyakorlat, ami a tulajdon védelmét annak teljes elvonásával szembeni fellépésre korlátozza.¹³⁰ Kisajátításról akkor beszélünk, ha a szabályozás a tulajdon “elvételét” (taking) írja elő, ez esetben igazságos kártalanítás fizetendő, ami a piaci értéket jelenti. Kisajátítás alatt azonban nemcsak a teljes tulajdonjog elvételét értik, hanem annak részei, szelvényei elvonását is (zálogjog, bérleti jog), amennyiben az intézkedés hatásai olyan jelentősek, hogy a tulajdonos elveszíti az érdekeltségét a tulajdonjog tárgyán.¹³¹ A másik megoldás a német alkotmányjogban érvényesül. A Grundgesetz 14. cikke ugyanis felhatalmazást ad a törvényhozónak a tulajdon tartalmának és korlátainak meghatározására, ez a felhatalmazás egyúttal a törvényhozó mozgásterének korlátja is. Ily módon a tulajdon csakis oly mértékben korlátozható, amilyen mértékben azt a tulajdon szociális kötöttsége szükségessé teszi. Így az elvonás szintjét el nem érő korlátozással szemben is védelem nyújtható, azonban a mérce kevésbé szigorú: az arányosság követelménye.

A magyar Alkotmánybíróság gyakorlatáról előjáróban megállapíthatjuk, hogy az – különösen a 64/1993.(XII.22.) AB határozat óta – a német megoldáshoz hasonló. A tulajdonhoz való jog alapjog. A 7/1991.(II.28.) AB határozat szerint az Alkotmány a tulajdonhoz való jogot ugyan nem a XII. (alapjogi) fejezetben szabályozza, hanem azt a szabadságjogoktól különválasztottan mondja ki, de nyilvánvalóan alapvető jogként részesíti alkotmányos védelemben. Az Alkotmánybíróság következetesen érvényesítette ezt az értelmezést, bár a nemzetközi jogi dokumentumok között a tulajdonhoz való jog csak az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában szerepel¹³², az

¹³⁰ Sonnevend 2003, 663.

¹³¹ Rittstieg 1975, 160-173.

¹³² 17. cikk (1): Minden személynek mind egyénileg, mind másokkal együttesen joga van a tulajdonhoz.

1966-ban megkötött két Egyezségokmány nem tartalmazza, s az Európai Emberi Jogi Egyezmény is csak első kiegészítő jegyzőkönyvében¹³³ (1952.) említi a javak békés élvezetéhez való jogot. Igaz, ennek oka valószínűleg a hidegháborúban egymásnak feszülő két társadalmi-politikai rendszer teljesen ellentétes tulajdoni felfogása volt.

A tulajdonhoz való jog mint alapjog szoros összefüggésben van az Alkotmány 8.§ (2) bekezdésével, ami szerint a Magyar Köztársaságban az alapvető jogokra és köteleességekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg, alapvető jog lényeges tartalmát azonban nem korlátozhatja. Az Alkotmánybíróság gyakorlata szerint az alapjogok forrása az emberi méltósághoz való jog, amely minden alapjog lényeges tartalma is egyben. A tulajdonhoz való joggal kapcsolatban nagy jelentőségű megállapítás: “az egyéni cselekvési autonómia hagyományos anyagi alapjának” védelme utal az emberi méltósághoz való joggal fennálló kapcsolatra.¹³⁴ Az alapvető jogok korlátozására az Alkotmánybíróság a szükségesség-arányosság tesztet alkalmazza. A 2/1990.(II.18.) AB határozatban Sólyom László különvéleménye fejtette ki, hogy az állam csak akkor nyúlhat az alapvető jog korlátozásának végső eszközéhez, ha a másik jog védelme vagy érvényesítése semmilyen más módon nem érhető el, és a korlátozás csak olyan mértékű lehet, amennyi ehhez feltétlenül szükséges.

Az általános alapjogvédelmi teszt mellett azonban az Alkotmánybíróság a tulajdonhoz való jogra speciális tesztet dolgozott ki, aminek több oka is van.¹³⁵ Először is a tulajdonjog közérdekű korlátozása még a legliberálisabb tulajdonfelfogás korában is ismert volt [7/1991.(II.28.) ABh], a tulajdonjog az alapjogok hierarchiájának végén áll.¹³⁶ Másrészt maga az Alkotmány fogadja el a kisajátítás

---

¹³³ 1. cikk: Minden természetes vagy jogi személynek joga van javai tiszteletben tartásához.

¹³⁴ Nem ért egyet ezzel Andersen. Szerinte ez a felfogás abból indul ki, hogy az alapjogok az emberi méltóságra – mint a legmagasabb rendű jogra - épülve hézagmentes rendszert alkotnak. Ezért soha nem az a kérdés, hogy egy adott pozíciót védelemben részesít-e az alkotmány, hanem pusztán a védelem módja. Így nincs más feladat, mint tetszőlegesen kiválasztani egy alapjogot (pl. a tulajdonhoz való jogot a társadalombiztosítási jogosultságok kapcsán), és azt alkalmazni. Ezzel szemben ő úgy véli, hogy az egyes alapjogok eltérő történelmi gyökerekkel rendelkeznek, így nem alkothatnak egységes rendszert, és ennek a jogalkalmazásban is érvényesülnie kellene. Andersen 1984, 57-67.

¹³⁵ Sólyom László szerint az alkotmányos védelem eltérő módját a tulajdon két sajátossága határozza meg: az egyik, hogy a tulajdon alkotmányosan védett funkcióját tekintve általában helyettesíthető, a másik, hogy a kisajátítás szabályozásával az Alkotmány maga határozza meg az alkotmányi tulajdonvédelem szélső határát, ami a tulajdon értékének biztosítása (“értékgarancia”). Sólyom 1994, 103.;

¹³⁶ Lábady 2000, 158. Sajó András szerint – ellentétben az Alkotmánybíróság felfogásával, mely az Alkotmány szerkezetét figyelmen kívül hagyva a tulajdonjogot alapvető joggá alakította – a tulajdonjog a jogállamok alkotmányában és gyakorlatában rendszerint nem azonos státuszú az alapvető jogokkal. Sajó 1996, 212.

okaként a közérdeket [13.§ (2)], ezt a szabályt pedig az Alkotmánybíróság a tulajdon korlátozására is alkalmazza. Ezzel a beavatkozás alkotmányosságának megítélése eltolódik az arányosságra, mivel az Alkotmánybíróság a szükségességnél eleve enyhébb közérdeket – a nyilvánvaló megalapozatlanságtól eltekintve – nem vizsgálja. Az Alkotmánybíróság ugyanis a közérdek kapcsán csak abból a szempontból értékeli a jogszabályt, hogy indokolt-e a közérdekre hivatkozás, illetve, hogy a “közérdekű” megoldás nem sért-e önmagában is valamely alkotmányos jogot (például a diszkrimináció tilalmát).¹³⁷ Ez összhangban van az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatával, ugyanis a Bíróság a törvényhozás ítéletét arról, hogy mi a közérdek csak akkor nem fogadja el, ha az nyilvánvalóan nélkülözi az ésszerű alapot.¹³⁸

A közérdek ilyen széles értelmezése alapján a tulajdon kivételesen magántulajdonba is kerülhet, azonban kizárólag közérdekű felhasználásra.¹³⁹ Az Alkotmánybíróság nincs egyedül ezzel a szemlélettel.¹⁴⁰ Ezt az értelmezést érvényesíti az amerikai Legfelsőbb Bíróság is. Hawaii állam 1967-ben törvényt hozott, amelyben a földtulajdonosokat arra kötelezte, hogy megfelelő ellenérték ellenében adják el földjeiket. Ennek indoka az volt, hogy az állam földterületének 47 %-át mindössze 72 földtulajdonos tartotta kezében, és a nagyfokú koncentráció miatt a földnek nem volt forgalma. A Supreme Court alkotmányosnak ítélte a törvényt, mivel az bizonyítja a közérdeket illetően az elvont tulajdon közcélú felhasználását azzal, hogy a rosszul funkcionáló, tehát nem szabad, a koncentrált földbirtokból adódó földpiacot felszabadítja.¹⁴¹ Hasonló ügy került a strasbourgi Európai Emberi Jogi Bíróság elé a brit Leasehold Reform Act vizsgálatakor. A jogszabály ugyanis lehetővé tette az ingatlanok hosszú távú bérlői számára, hogy egy egyszeri, viszonylag nem magas összeg, és folyamatosan fizetendő további jelentéktelen összegek ellenében az ingatlanokon tulajdonjogot szerezzenek. Az eredeti tulajdonosok által indított

---

¹³⁷ Vörös Imre szigorúbban vizsgálná a közérdek meglétét. A 64/1993.(XII.22.) AB határozattal kapcsolatos párhuzamos véleménye szerint “az önkormányzatok tulajdonában álló lakások bérlői számára biztosított törvényen alapuló vételi jog még akkor sem válik alkotmányos kisajátítássá, ha teljes kártalanítás mellett történik, mert a bérlők kedvezményezése esetében hiányzik a közérdek, mint feltétel. A lakásgazdálkodás nem ilyen indok”

¹³⁸ HR. James and Others judgement of 21 February 1986, Series A, no.98. 46. bekezdés “The Court [...] will respect the legislature’s judgement as to what is “in the public interest” unless that judgement be manifestly without reasonable foundation.”

¹³⁹ 16/1991.(IV.20.) AB határozat

¹⁴⁰ Az eseteket ismerteti Lábady 1997, 110.

¹⁴¹ Hawaii Housing Authority et al. v. Midkiff et al. 1984

eljárásban a Bíróság megállapította, hogy a kisajátítás akkor is megfelel a közérdekűség követelményének, ha az egész közösségnek ugyan nem származik belőle közvetlen haszna, de az legitim szociális, gazdasági célokat szolgál.¹⁴²

Az Alkotmánybíróság már a 21/1990. (X. 4.) AB határozatában úgy foglalt állást, hogy az Alkotmánynak a kisajátításról szóló 13. § (2) bekezdése olyan garanciális szabály, amely a tulajdonnak nemcsak egyedi hatósági határozattal, hanem törvénnyel való elvonására is irányadó. Értelemszerűen alkalmazandó ez az alkotmányi rendelkezés arra az esetre is, amely esetben a tulajdonosnak a közhatalmi korlátozást ellenszolgáltatás nélkül már túrníe nem kell, mert az aránytalan. Ezt az elvet alkalmazta az Alkotmánybíróság abban az ügyben, amikor a tulajdonelvonás nem kisajátításon, hanem törvényen alapult. A vizsgált jogszabály a Csepeli Nemzeti Szabadkikötőt országos közforgalmú kikötővé nyilvánította, aminek hasznosítását az állam végzi, az állam többségi részesedésével e célra létrehozott gazdálkodó szervezet, költségvetési vagy önkormányzati intézmény útján, illetőleg koncesszióba adással. Az indítványozónak a kikötő területén lévő tulajdoni illetősége így forgalomképtelenné vált, és a használatot és a hasznokat is magához vonta az állam. Ezzel a törvény, bár a közérdek igazolható volt, az indítványozó tulajdonjogát az Alkotmány 8. § (2) bekezdésébe ütköző módon korlátozta.

Az Alkotmánybíróság többször foglalkozott a tulajdonjog korlátozásának ideiglenességével. Egy 1990-ben megalkotott törvény a megyei vagyonellenőrző bizottságok ingatlanügyleteket engedélyező hatáskörét kiterjesztette a mezőgazdasági szövetkezetek közös tulajdonában vagy használatában levő ingatlanaira is. A szabályt az indokolta, hogy a kárpótlási illetve a földtörvény elfogadásáig megakadályozza a tömeges, visszaélés veszélyét is magába rejtő földátruházásokat. A határozat szerint az engedélyezés átmeneti bevezetése a tulajdonhoz való jog arányos korlátozása, azonban – mivel a korlátozás ideiglenessége csak a javaslat indokolásából tűnt ki, nem pedig a normaszövegből – alkotmányellenesnek találta a törvényt.¹⁴³ Hasonló kérdés merült fel az egyes társadalmi szervezetek vagyonelszámoltatásával kapcsolatban is. Törvény elidegenítési és terhelési tilalmat rendelt el a múlt rendszerhez kötődő szervezetek tulajdonában lévő meghatározott vagyontárgyakra.

---

¹⁴² HR. James and Others judgement of 21 February 1986, Series A, no.98. 45. bekezdés “[...]a taking of property effected in pursuance of legitimate social, economic or other policies may be ‘in the public interest’, even if the community at large has no direct use or enjoyment of the property taken.”

¹⁴³ 7/1991.(II.28.) AB határozat

Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a tilalom szükséges az elszámolás eredményes elvégzéséhez, de csak annyiban alkotmányos, amennyiben időtartama igazodik az elszámolás folyamatához, a korlátozás átmenetiségét a törvényi rendezésnek pontosan, kiszámíthatóan és ellenőrizhetően kell biztosítania.¹⁴⁴

Az Alkotmánybíróság – hasonlóan a német gyakorlathoz – a tulajdonvédelem konkrét voltának elvét mondta ki: “az alapjogként védett tulajdon tartalmát a mindenkori (alkotmányos) közjogi és magánjogi korlátokkal együtt kell érteni. Az alkotmányos tulajdonvédelem terjedelme mindig konkrét; függ a tulajdon alanyától, tárgyától és funkciójától, illetve a korlátozás módjától is” [64/1993.(XII.22.) ABh]. A határozat szerint az alkotmányossági kérdés az lett, hogy milyen esetekben kell a tulajdonosnak a közhatalmi korlátozást minden ellenszolgáltatás nélkül eltűrnie, illetve mikor tarthat igényt kártalanításra, ugyanis a minőségi határvonal ma már nem a tulajdon “korlátozása” és polgári jogi értelemben vett “elvonása” között húzódik. A tulajdon elvonása alkotmányjogi értelemben nem feltétlenül a polgári jogi tulajdonjog elvesztése; viszont az állagelvonás ellen az Alkotmány nem ad feltétlen védelmet. A jogalkotó beavatkozásának határa az állaggarancia értékgaranciával való helyettesítése, azaz a közjogi beavatkozás során fellépő értékvesztést az államnak kompenzálnia kell. A kisajátítás klasszikus fogalma kitágul, ahogy egyre több tulajdonkorlátozásért jár a kisajátításhoz hasonló védelem, egyre több korlátozást kell minden ellentételezés nélkül elviselni.¹⁴⁵

Eltérő tulajdoni koncepciót dolgozott ki Vörös Imre. Az alkotmánybíró a többségi véleménynél sokkal merevebb konstrukciót állított fel, szerinte a mindig csak esetről esetre meghatározható terjedelmű tulajdonvédelem teljes bizonytalanságot teremtett a tekintetben, hogy mely esetben fogja az Alkotmánybíróság a tulajdon állagát védeni, és mikor csak az értéket, a tulajdonhoz való jog így veszedelmesen kiüresedik. Szigorúan elválasztja egymástól a tulajdonhoz való jogot és a kisajátítást, előbbinek hármas tartalmat tulajdonít: a tulajdonosi jogállás védelme, a tulajdonjog elvonása és korlátozása elleni védelem. Szerinte “az ún. értékgarancia [...] csak fügefalevél –

---

¹⁴⁴ 24/1992.(IV.21.) AB határozat. Ugyanezen elv alapján döntött a testület a 13/1998.(IV.30.) AB határozatban is

¹⁴⁵ Ezt a kétirányú fejlődést mutatja a strasbourgi gyakorlat is. A bíróság egyfelől az egyezmény megsértésének tekinti és kártalanítást ítél meg a tulajdon olyan súlyos korlátozásáért, amely magát a tulajdonjogot nem érintette (Sporrong és Lönnroth eset), másrészt nem tekinti az ingatlanbérlőknek törvényben biztosított vételi jogot a tulajdon sérelmének, mert ezzel a törvényhozó egy régóta húzóódó szociális kérdést oldott meg (James eset). Sólyom 2001, 134. és köv.

mégpedig az adott ügy kapcsán nyilvánvaló aktuálpolitikai kompromisszumot legalizáló fűgefalevél – a tulajdonjog tárgya állagának elvonása előtt. Nem fedi el azt, hogy a tulajdonhoz való jognak ez az értelmezése már nem vállalja fel a dolog [...] tulajdoni tárgykénti létének feltétlen védelmét, amit a helyébe lépő “értékgarancia” [...] nem helyettesíthet”.¹⁴⁶

Befejezésül megállapíthatjuk, hogy az Alkotmánybíróság az egyéni autonómia és a közösségi szempontok közötti keskeny mezsgyén haladva a tulajdonjog hatékony, ugyanakkor a változó társadalmi viszonyoknak megfelelő védelmét tudta kialakítani. Elévülhetetlen érdemeket szerzett a tulajdoni rendnek a rendszerváltás utáni stabilizálásában, másrészt – már előremutatóan – kidolgozta azt az alkotmányos tulajdoni koncepciót, amely bár – mint maga a tulajdon is – nyilván változni fog, de hosszú távra meghatározza a tulajdonjogról való gondolkodást.

---

¹⁴⁶ Vörös 1994, 35-36.

FELHASZNÁLT IRODALOM

ANDERSEN, Holger: Probleme der Wandlung des Eigentumsbegriffs: dargestellt am Beispiel der öffentlich-rechtlichen Rechtspositionen. Frankfurt am Main, 1984

BALOGH Zsolt és HOLLÓ András (szerk.): Az értelmezett Alkotmány. Budapest, 2000

BÁN Tamás: A tulajdon védelme az emberi jogok európai egyezményében. In: Család, tulajdon és emberi jogok (Alapjogi bíráskodás III). Budapest, 1999, 125-141

BAUR, Fritz: Die „Naßauskiesung“ – oder wohin treibt der Eigentumschutz? Neue Juristische Wochenschrift, 1982/32, 1734-1736

BÖHMER, Werner: Grundfragen der verfassungsrechtlichen Gewährleistung des Eigentums in der Rechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts. Neue Juristische Wochenschrift, 1988/41, 2561-2574

BRÜNNECK, Alexander von: Die Eigentumsgarantie des Grundgesetzes. Baden-Baden, 1984

DIETZE, Gottfried: Freiheit und Eigentum in der amerikanischen Überlieferung. Tübingen, 1976

EÖRSI Gyula: Összehasonlító polgári jog. Budapest, 1975

GEIER, Willi: Die Eigentumsgarantie des Artikels 14 (GG) und ihre Bedeutung für den sozialen Rechtsstaat. In: Eigentum und Eigentümer in unserer Gesellschaftsordnung. Köln, 1960, 185-212

GIERKE, Otto: Der Entwurf eines bürgerlichen Gesetzbuchs und das deutsche Recht. Leipzig, 1889

GIERKE, Otto: Die soziale Aufgabe des Privatrechts. Vortrag gehalten am 5. April 1889 in der juristischen Gesellschaft zu Wien. Berlin, 1889

HARMATHY Attila: A tulajdonjog alkotmányos védelme. Jogtudományi Közlöny, 1989/5, 217-228

HOBBS, Thomas: Leviathan. Hamburg, 1996

KANT, Immanuel: Über den Gemeinspruch: Das mag in der Theorie richtig sein, taugt aber nicht für die Praxis. In: Sämtliche Werke. Band 6, Leipzig, 1913

KIRCHHEIMER, Otto: Die Grenzen der Enteignung. Berlin-Leipzig, 1930

LÁBADY Tamás: A magyar magánjog (polgári jog) általános része. Budapest-Pécs, 1997

LÁBADY Tamás: A tulajdonvédelem változása az Alkotmánybíróság gyakorlatában. In: Tíz éves az alkotmánybíróság. Budapest, 2000, 145-165

LARENZ, Karl: Die Rechtsphilosophische Problematik des Eigentums. In: Theodor Heckel (Hrsg.): Eigentum und Eigentumsverteilung als theologisches, rechtsphilosophisches und ökonomisches Problem. München, 1962, 21-41

XIII. Leó pápa apostoli körlevele a munkások helyzetéről (Rerum Novarum). Budapest, 1991

LEISNER, Walter: Eigentum: Grundlage der Freiheit. Melle, 1994

LOCKE, John: Zwei Abhandlungen über die Regierung. Frankfurt am Main, 1977

MIHÁLYI Péter: A kárpótlás. Budapest, 1998

PAPIER, Hans-Jürgen: Die Restitution konfiszierten Eigentums in der Bundesrepublik Deutschland. In: Christian Tomuschat (Hrsg.) Eigentum im Umbruch. Berlin-Wien, 1996

PAPIER, Hans-Jürgen: Eigentumsgarantie des Grundgesetzes im Wandel. Heidelberg, 1984

REICH, Charles A.: The New Property. The Yale Law Journal, 1964, vol.73, 733

RITTSTIEG, Helmuth: Art. 14 GG. In: Rudolf Wassermann (Hrsg.): Kommentar zum Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. Neuwied, 1982

RITTSTIEG, Helmuth: Eigentum als Verfassungsproblem. Darmstadt, 1975

SAJÓ András: A materiális természetjog árvái avagy hogyan védi Alkotmánybíróságunk az elesetteket. Magyar Jog, 1996/4, 205-231

SAJÓ András: A részleges kárpótlási törvény által felvetett alkotmányossági kérdések. In: Állam-és Jogtudomány, 1992/1-4, 190-209

SÁRI János: Alapjogok. Budapest, 2001

SÁRI János: A tulajdonhoz való jog in: Az Alkotmány magyarázata. Budapest, 2002, 261-282

SCHMITT, Carl: Die Auflösung des Enteignungsbegriffs. In: Verfassungsrechtliche Aufsätze aus den Jahren 1924-54. Berlin, 1958, 110-123

SCHNEIDER, Hans: Die juristische Bewältigung der Vergangenheit. In: Festschrift für Werner Weber. Berlin, 1974, 15-31

SÓLYOM László: Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon. Budapest, 2001

SÓLYOM László: Polgári jogi kérdések az Alkotmánybíróság gyakorlatában. Jogtudományi Közlöny, 1994/3, 99-107

SONNEVEND Pál: A társadalombiztosítási jogosultságok tulajdoni védelme a Német Szövetségi Alkotmánybíróság gyakorlatában. Magyar Jog, 1997/4, 208-227

SONNEVEND Pál: A tulajdonhoz való jog. In: Halmai Gábor és Tóth Gábor Attila (szerk.) Emberi jogok. Budapest, 2003, 637-668

SONNEVEND Pál: Szociális jogok, bizalomvédelem, tulajdonvédelem. In: A megtalált alkotmány. Budapest, 2000

VÉKÁS Lajos: Az állampolgári tulajdonjog. In: Emberi jogok hazánkban. Budapest, 1988, 297-306

VÖRÖS Imre: A tulajdonhoz való jog az alkotmányban. Acta Humana, 1995/18-19, 154-169

VÖRÖS Imre: A tulajdonhoz való jog és az önkormányzatok. Önkormányzati füzetek 10, Budapest, 1994

WIEACKER, Franz: Wandlungen der Eigentumsverfassung. Hamburg, 1935

WIEACKER, Franz: Privatrechtsgeschichte der Neuzeit unter besonderer Berücksichtigung der deutschen Entwicklung. Göttingen, 1996

WOLFF, Martin: Reichsverfassung und Eigentum. In: Festgabe für Wilhelm Kahl. Tübingen, 1923

ZLINSZKY János: Mindnyájan egy hajóban ülünk... A nagy elszámolásról. Valóság 1991/3. 28-35

Tartalomjegyzék

BEVEZETÉS.....	1
I. A tulajdonjog alkotmányos védelmének jelentősége és történeti fejlődése.....	3
1. Hobbes és Locke elmélete.....	3
2. Francia és amerikai fejlődés a XVIII-XIX. század fordulóján.....	5
3. A tulajdonjog védelme a német fejlődésben.....	6
4. A tulajdonhoz való jog: szabadságjog vagy szociális jog?.....	7
5. Változások az alkotmányjogban és a polgári jogban.....	7
6. A tulajdonvédelem paradoxona.....	10
II. A tulajdoni rendszerváltás kérdései.....	12
1. Előzmények.....	12
2. A kárpótlás.....	13
2.1. A reprivatizáció.....	14
2.2. A kárpótlás jogalapja, a nováció.....	19
2.3. Szembenézés a múlttal – néhány példa.....	22
2.4. Összehasonlító szempontok.....	25
2.4.1. A kárpótlás kérdése az Emberi Jogok Európai Bírósága előtt.....	25
2.4.2. Kárpótlás Németországban.....	25
3. Tulajdon és egyenlőség.....	28
3.1. A privilégiumok lebontása.....	28
3.2. Pozitív diszkrimináció és funkcionális megközelítés.....	30
4. Tulajdonhoz jutás és az azzal járó terhek.....	32
4.1. Az eredeti teher.....	32
4.2. A vételi joggal kapcsolatos problémák.....	32
4.3. Kétségtelen jogcím.....	33
5. Piacgazdaság és állami beavatkozás.....	34
III. Az alkotmányos tulajdoni koncepció.....	36
1. A tulajdonként védett jogosultságok.....	36
1.1. Út a védelem kiterjesztéséig.....	36
1.2. Az áttörés.....	38

1.3.	Tulajdoni védelem a társadalombiztosítás területén.....	39
1.4.	Egyéb köz- és magánjogi jogosultságok.....	43
1.5.	A tulajdoni védelem kiterjesztésével kapcsolatos problémák.....	44
1.5.1.	Korai kritikák.....	45
1.5.2.	Szociális szempontok. Tulajdon és szabadság.....	47
1.5.3.	A társadalombiztosítás sajátosságai.....	48
1.5.4.	Vásárolt jog és szociális segély.....	49
1.5.5.	A törvényhozás “blokkolása”.....	51
1.5.6.	A tulajdonjog korlátainak növekedése.....	52
2.	A tulajdonhoz való jog korlátai.....	53
	FELHASZNÁLT IRODALOM.....	59
	TARTALOMJEGYZÉK.....	62

